

47. İKTİSATÇILAR HAFTASI ÖZEL SAYISI
İFMC
47. İKTİSATÇILAR HAFTASI
“CUMHURİYET’İN YÜRÜYÜŞÜNDE İKTİSAT VE SİYASET”
29.02.2024 PERŞEMBE
2. GÜN CUMHURİYET VE İKTİSAT

Turhan Kentbay Anısına

2. Gün 1. Oturum

osmanlı'dan cumhuriyet'e devlet ve iktisat

Oturum Başkanı: Ahmet Özkan

Panelistler: Prof. Dr. Coşkun Çakır
Prof. Dr. İzzeddin Önder
Prof. Dr. Murat Birdal

aylin altınay - Değerli konuklar, saygıdeğer hocalarım, sevgili öğrenciler, 47. İktisatçılar Haftası'nın ikinci gününe hepiniz hoş geldiniz. Cumhuriyetin yürüyüşünde iktisat ve siyaset başlıklı bu seneki iktisatçılar haftamızın, öncelikle haftanın bir geleneği haline gelmiş, her bir gününün fakültemize emeği geçmiş hocalarımıza, cemiyetimize emeği geçmiş yöneticilerimize armağan edildiği ya da onların adına düzenlendiği bir geleneğimiz var. Bugün de cemiyetimizin kurucularından Turhan Kentbay anısına ithaf edilmiştir.

Bugünkü başlığımız Cumhuriyet ve İktisat açılış konuşmasını yapmak üzere Sayın Arzu Çerkezoğlu'nu davet etmiştik. Kendisi onay vermişti programımıza ancak onun bilgisi dışında başka bir etkinliğe onay verilmiş. Bugün Yaşar Kemal'in de ölüm yıl dönümüyümüş. Dolayısıyla kendisi Adana'da şu an yarın öğleden sonra yine de bizlerle olmak istediği için yarın öğleden sonra bir konuşma yapmak üzere aramızda olacak.

Bugünkü ilk oturumumuz Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devlet ve İktisat başlığını taşıyor. Bu oturuma başkanlık edecek olan Sayın Ahmet Özkan'a kürsüyü devrediyorum. Buyurun Sayın Özkan, kürsü sizin.

ahmet özkan - Merhaba. 47. İktisatçılar Haftası'nın ikinci günü birinci oturumuna hepiniz hoş geldiniz. Oturumumuzun konusu Cumhuriyet'te Devlet ve İktisat. Panelistlere söz vermeden kısa bir giriş yapmak istiyorum. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tüm kaynakları ipotek altına alınmış, yarı sömürge haline getirilmiş bir ülke kalmıştır. En açık kanıtı ise Düyun-u Umumiye'dir. Fazla detaylara girmeden başka bir örnek vermek istiyorum. Osmanlı'da İstanbul, İzmir, Selanik gibi metropollerin dışında diğer bölgelerle ulaşım, iletişim o kadar düşüktü ki o dönemde büyük bir hububat ambarı olan İç Anadolu'dan İstanbul'a buğday nakletmek, New York'tan buğday nakletmekten yüzde 75 daha pahalıya mal oluyordu. Bu nedenle de İstanbul'un un ihtiyacı Avrupa ve Amerika'dan karşılanıyordu. Cumhuriyet Dönemi'ni incelerken ise çeşitli siyasi farklı düşüncelerin ve de savaş ekonomilerinin

çeşitli Cumhuriyet Dönemi'ni farklı siyasal görüşler ve bunun sonucu oluşan farklı iktisat politikaları ile irdeleyebiliriz. Bunu çok çeşitli bölümlere de ayırabiliriz. Çok daraltabiliriz de. Bu konuda artık konuşmacılara söz vermek istiyorum. Öncelikle buyurun sayın Coşkun Çakır.

coşkun çakır - Bütün katılımcıları saygıyla selamlıyorum. Ben de Ahmet Bey gibi oturumların anısına yapıldığı Turhan Kentbay'ı saygıyla anıyorum. Yine bundan sadece iki ay önce bir panelde İktisat Fakültesinin kuruluşunun 87. yılında aynı sırada bu şekilde burada oturduğumuz gibi biraradaydık. İktisat Fakültesi Maliye Bölümünün değerli hocalarıyla bendenizin de olduğu Esfender Korkmaz ve tabi Nihat Falay hocamızla sadece iki ay önce oturduk, sohbet ediyoruz. Ercan Hocam var. Ve hocayı gönderdik. Allah rahmet eylesin. Onun hüznünü ifade etmek isterim ve onu da saygıyla anıyorum. O gün sanki gencecik bir asistan gibi oldukça uzun bir konuşma yapmış ve hep bizi heyecanlandırmıştı. Hayatın akışı böyle. Ve tabi yine bugün bu kürsüde benim kürsüdaşım Murat Hoca ile birlikte ve tabi aynı zamanda değerli hocam Saygıdeğer Hocam İzzettin Hoca ile beraber olmaktan da onur duyuyorum. Yine bir İktisat Fakültesi Maliye Bölümü hocamıza beraber. Ben tabi Osmanlı iktisat tarihçisi olduğum için doğal olarak öncelik bana verildi. Konuşma sırasında biraz kronoloji gözetilmiş olması itibarıyla. Ahmet Bey çok teşekkür ediyorum.

Çok detaylı bir Osmanlı ekonomisi ve maliyesi anlatacak değiliz. Bu doğru da değil. Sadece yapacağımız tartışmaya bir altlık oluşturması bakımından tartışmamıza bir genel fotoğraf çıkarmak istiyorum. Sonra diğer hocalarım o fotoğrafı tamamlayacaklardır diye ümit ediyorum. Osmanlı konuştuğumuzda benim rahmetli hocam Mehmet Genç'ten öğrenmiş olduğum bir soru var. Diyordu ki onu da İktisat Fakültesi'nin çok değerli bir hocası olarak maalesef tam da bu günlerde 3 yıl önce mart ayında kaybetmiştik. “Hangi Osmanlı?” diye sorardı. İlk sorusu o olurdu. Çünkü Osmanlı dediğimiz antite, varlık o kadar uzun ömürlü bir yapı ki kuruluş dönemindeki Osmanlı'dan bahsettiğimizde

yahut imparatorluk dönemi yahut kriz dönemi, buhran dönemi ve yahut cumhuriyete evrilmiş neredeyse 20. yüzyılda erişmiş bir Osmanlı'dan bahsettiğimizde çok farklı şeylerden bahsediyoruz derdi. O bakımdan Osmanlı'da borçlar, Osmanlı'da ticaret, Osmanlı'da esnaf dediğimizde hangi dönem üzerine konuştuğumuzu da üç aşağı beş yukarı vurgulamalıyız ki sağlıklı bir tespit yapalım derdi. Ben de onun yaklaşımını ödünç aldım ve bir atlık olması bakımından şöyle bir kaba kronoloji yaptım. 15. yüzyılda beylikten devlete evrilen, 16. yüzyılda devletten imparatorluğa evrilen, esas itibariyle 13'te başlayıp 16'yı ile sonlanan kısmında kurumsallaşan bütün kurumları 3 aşağı 5 yukarı teşekkül ettiren bir devletten, imparatorluktan söz edebiliriz. Bu imparatorluk kabul etmek gerekir ki 17. yüzyılda dünyada olup bitenlere karşı bir yönüyle uyum sağlayamadığı için, bir yönüyle iyi okuyamadığı için, bir yönüyle onları dert etmediği için birtakım sarsıntılar geçirmeye başladı. Ve günün sonunda bir arayışa girdi. Onun için de bu dönemi belki sarsılma dönemi ve tabi köprüler önemli olduğu gibi bir restorasyon, bir tamir dönemi olarak görebiliriz. Fakat bunun sonuç vermediğini göreceğiz. 18. yüzyılda ise taşranın merkeze galebe çaldığı, ayanların, derebeylerinin hâkim olmuş olduğu kabahatler ile söylememiz gerekirse bir Osmanlı İmparatorluğu'ndan söz edebiliriz. Fakat bu da sürdürülebilir değildi çünkü ciddi bir gerilim üretmişti. Bu gerilimi aşmak için 19. yüzyıla geldiğimizde artık bir reform çağıyla yenilikler, ıslahatlar evresiyle karşı karşıyaydık. Bunu birazdan detaylandırmak istiyorum.

Bütün dönemlendirmeler, tasnifler, modeller bir yönüyle faydalı, diğer yönüyle problemlidir. Tanımlamalar, klasifikasyonlar, modellemeler bizim önümüzü aydınlatan bir deniz feneri gibi zaman zaman çok işimize yararlar. Fakat zaman zaman da bir at gözlüğü gibi iki taraftan önümüzü kapatır ve ufukumuzu daraltırlar. Osmanlı için de bu yapmış olduğum analizi uygulayabiliriz. Klasik dönemlendirme: kuruluş, gerileme, dağılma vs. gibi bir dönemlendirme formülasyonu çoğu kere işimizi görmemekte. Zira siyasal tarih açısından elverişli olan bu dönemlendirme, söz konusu olan sanat tarihi, edebiyat tarihi belki çoğu kere ekonomi tarihi söz konusu olduğunda elverişli olmayabilir, özetle çok fazla fonksiyon var. O bakımdan belki biraz daha farklı dönemlendirmelere de ihtiyaç duyabiliriz. Bunlardan birisi ve yaygın olan, Osmanlı'yı klasik dönem ve modern dönem diye ayırmaktır, bu şekilde dönemlendirmekte fayda var diye düşünüyorum. Burada 1300-1600 İncılık'ın adlandırmasıyla klasik çağ, oraya bir de 17. yüzyılı ekliyorum ben. Çünkü o da onun bir eskilerin deyimiyle, hukukçuların deyimiyle mütemmim cüzü, tamamlayıcı parçası olarak önümüze düşmekte. O nedenle bu dönemi klasik dönem olarak, modernleşme dönemine kadar bir bütün olarak almakta fayda var. Bu dönemin, klasik çağın önemli özelliği şudur, merkeziyetçi bir sistem söz konusudur. Bu

merkeziyetçi sistemde 17. yüzyıldan başlayarak, özellikle 18. yüzyılda, ayanların taşra eşrafının, taşra elitinin, derebeylerinin, iktisadi kaynakları kontrol etmesiyle birlikte merkeziyetçiliğin yerini bir ademi merkeziyetçiliğin aldığını söyleyebiliriz. Bu ayrımı yapmazsak tablomuz eksik kalır.

Bu dönemde Osmanlı ekonomisinin tanımlayan en önemli özellik İnalcık'tan ödünç olarak kullanmam gerekirse, kumanda ekonomisi yahut emir ve kumanda ekonomisi diyebiliriz. Yani birazdan biraz daha açacağım, üretim faktörlerinin ve üretim faktörü gelirlerinin kontrolünün belirlenmesinin tamamıyla devletin elinde olduğu ve devletin bu gücü bir tekel olarak kullandığı bir sistemden bahsediyoruz. Nihayet 1789'da başlayan başka bazı isimler bunu başka tarihlerde başlatabilir ama hem siyasal veçhesiyle hem de ekonomik veçhesiyle Nizam-ı Cedid ile bu arayışlar artık bir reform çağını başlatmıştır.

Bazıları bunu Lale Devri'ne kadar götürse bile ben bu 1789'u önemli bir kritik eşik olarak değerlendiririm ve nihayet cumhuriyete kadar bu reform arayışı hep devam etmiştir, çünkü bu yüzyıl uzun bir yüzyıldır. Uzun yüzyıl, kısa yüzyıl tartışması sosyal bilimlerde çok kullanılır. Cengiz Aytmatov'un o ünlü romanı Gün Uzar Yüzyıl Olur örneğinde olduğu gibi ünlü İngiliz Marksist tarihçi çok sevdiğim hayran olduğum Eric Hobsbawm 20. yüzyılı anlatırken kısa 20. yüzyıl diyor. Ama yine Immanuel Wallerstein'ın takipçisi Giovanni Arrighi, o da uzun 20. yüzyıl diyor. Bizde de uzun 19. yüzyıl kullanıldı. Ben de uzun 19. yüzyıl kullanmayı tercih ediyorum. Bazen yüzyıl, yüz yıldan fazladır. Zira 1789'dan başlatırsak kabaca ve cumhuriyete kadar taşırsak sayısal olarak da yüz yıldan fazla bir zaman dilimini konuştuğumuzu söylemek isterim. Bu modern dönemde Osmanlı politik sistemi, ekonomik sistemi tekrardan merkeziyetçiliğe evrilmiştir. Özellikle yeniçeriliğin kaldırılması, Tanzimatın ilanı ile, Islahat Fermanını onun bir parçası olarak telakki ederim, merkeziyetçi sistem tekrardan kurulmuştur. Cumhuriyete kadar da kimi değişikliklerle birlikte bu merkeziyetçi sistemin var olduğunu görüyoruz. Immanuel Wallerstein'ın dünya sistem tezini ihtiyatla kullanmayı tercih ediyorum. Artık Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomik sistemine eklemlendiğini, bağlandığını, kapitalist dünya ekonomisinin bir parçası olduğunu söyleyebiliriz.

Buradaki tartışmada farklılaştığımız yer merkez, çevre, yarı-çevre şeklindeki o üçlemede pozisyonumuzu onlardan farklı şekilde adlandırmamızdan kaynaklanıyor. Değerli katılımcılar, sabrınızı çok zorlamadan yine anlatacağım çerçeveyi bir başka modelle açıklamak istiyorum. Bunu da rahmetli hocam Mehmet Genç'in Osmanlı iktisat tarihini, Osmanlı mali tarihini

anlamak noktasında bize sunmuş olduğu çok değerli bir şablonudur, çok değerli bir modeldir. Hiç kuşkusuz bunlar eleştirilebilir, bunlar gözden geçirilebilir, yenilenebilir, yanlışlanabilir bu işin doğasında vardır. Ama şu ana kadar kabul etmek gerekir ki takdir görmüş, takdir toplamış ve takip edilmiş bir modellemedir. Ben de bu modeli kabul ettiğim için burada aktarmak isterim. Mehmet Genç Osmanlı sistemini ve ekonomik sistemini tabiatıyla, iyi kavrayabilmek için bir üçlü koordinat sisteminden bahseder. Bu üçlü koordinat sisteminin üç ayağını açıklarken iâşecilik- provizyonizm, gelenekçilik-tradisyonizm ve gelircilik diye çok da iyi bir tercümesi olmayan bazen vergicilik de diyoruz, fiskalizmden oluşan bir üçlü saç ayak modeli kurmuştur. Nedir bu? İâşecilik hepimizin de bildiği gibi esas itibariyle ekonomide arz yönüne vurgu yapan, toplumun ihtiyaçlarını öne çıkaran, üretimin fonksiyonunun pazar ya da kar olmayıp ihtiyaç olduğu bir modeli bize sunar. Temel itibariyle Osmanlıların adlandırmasıyla esas olan ibadullahın refahıdır. Yani halkın mutluluğudur. Bu ne ölçü de sağlanabilir, sağlanmıştır başka bir tartışmanın, araştırmanın konusu olmakla birlikte ilke düzeyinde, prensip düzeyinde esas olan ibadullahın refahı yani Allah'ın kullarının erken dönemde tebaanın, reayanın, modern zamanlarda yurttaşın, vatandaşın refahıdır. Dolayısıyla devlet öncelikle bir şekilde tebaasının, halkın ihtiyaçlarını gidermek zorundur. Nasıl yapacak bunu? Birincisi, burada iâşe ilkesini açıklarken Osmanlı Devleti'nde üretim faktörlerinden birisi olan toprağın tamamıyla olmasa bile kahr ekseriyetiyle devletin kontrolünde olduğu gerçeğini göz önünde bulunmamız lazım. Adına miri arazi rejimi dediğimiz mülkiyet biçimi, bugünkü özel mülkiyetle aynı olmayan, feodaliteden de farklılaşan, adına rakabe dediğimiz kendine özgü, bir mülkiyet biçimidir. Bu çok temel bir tartışma, Osmanlı çalışmalarında ve günümüz çalışmalarında bu mülkiyet tartışması hala sonlanmış bir tartışma değildir. Belki bir problematik olarak altını çizmek, onu kenarda tutmak lazım, o tartışmayı zaman zaman ısıtmak, zaman zaman tekrardan masaya getirmek lazım.

Arazilerin kabaca üçte ikisi devletin elindedir. Kalan üçte birinin önemli bir kısmı vakıf arazisi olmak suretiyle askeriler tarafından, asker bürokratlar tarafından, paşalar beyler, beyzadeler yine her an devlete intikal edilebilir. Netice itibariyle insanların kendisinin sınırlı anlamda kullanacağı bağ bahçesi dışında klasik dönemde bildik anlamda bugünkü zihnimizde oturacak şekilde bir özel mülkiyetten söz etmek mümkün değildir.

Bir başka husus, özellikle yeni dünyanın keşfi diyoruz ama bu keşif kelimesini ben derslerimde çok kullanmıyorum, bilerek kullanmıyorum. 1492 ile yani 15. yüzyılın sonuyla birlikte ve 16. yüzyılın başı ile İspanya'nın, Portekiz'in, sonra İngilizlerin, Hollandalıların, Fransızların

vesaire, peşi sıra önce Güney Amerika'yı, sonra Kuzey Amerika'yı yağmalaması, talan etmesine keşif dememek gerekir. Ama günün sonunda biz ona keşif demesek de bu tartışmadan bağımsız olarak buradaki iktisadi kaynakların hepimizin bildiği gibi kıymetli maddelerden altın ve gümüşün, daha çok gümüşün, Avrupa'ya, özellikle İspanya'ya taşındığını ve Avrupa'nın yeniden biçimlendiği bir dönemi biliyoruz. Bu döneme kabaca 1500'den 1800'e, bazen 1400'den 1700'e diyoruz. Daha sağlıklı olan 1450 ile 1750'dir. Yani “coğrafi keşifleri”, tırnak içinde kullanıyorum, 1492'de mayalandığı, döllendiği bir dönemden başlayıp, sanayi devrimine kabaca 1760'a kadar ki 300 yıllık dönemi, farklılaşmalar bile birlikte, farklı ülkelerde, farklı formları ortaya çıkmakla birlikte- birinde külçecilik, birinde maliyecilik, birinde devletçilik vs.- merkantilist çağ olarak ifade edebiliriz. Bu merkantilist çağın önemli özelliklerinden birisi belki temel özelliği, ihracatı olabildiğince serbest bırakmak, teşvik etmek, ithalatı da yasaklamak. Felsefesi buraya dayanır. Özellikle İngilizler söz konusu olduğunda, çünkü İngiliz merkantilizmi ticareti, ticari kapitalizme dayalı bir merkantilizm örneğidir. İspanya merkantilizmi gibi Külçeciliğe dayalı değildir. Osmanlı ise tam bunun tersi bir ticaret ve iktisat politikası izlemiştir. İhracatları yasaklayan, ithalatı teşvik eden bir ticaret politikasından söylüyoruz. İlk bakışta bugünkü zihnimizle ve bugünkü perspektifimizle meseleye yaklaştığımızda bunun biraz irrasyonel geldiğini görmek şaşırtıcı değil. Çünkü bunu sağlamak için, bunu yapmak için bir amaç, bir gaye, bir emel ortaya koymuş. Diyor ki benim temel amacım bu başta söylemiş olduğum prensibe uygun düşecek şekilde ibadullahın refahını, yani tebaanın, kulların, yurttaşların bugün söyleyelim mutluluğunu, refahını esas alıyorum diyor. Bunun için ne yapmak gerekir? Bunun için ülke içinde malların bol olması gerekir. Bol bir şekilde, ihtiyaç duyulmayacak şekilde olması gerekir. Öte taraftan bu malların kaliteli olması gerekir ve yine bu malların ucuz olması gerekir. Bir başka irrasyonel tabloludur. Bugünkü klasik ekonomi doktrini ile, neoklasik ekonomi doktrini ile anlamlandırmanın güç olduğu, müşkül olduğu bir çerçevedir bu. Yani bir ürünün bir ülke içerisinde hem bol hem kaliteli hem ucuz olması ancak müdahaleci, himayeci demek istemiyorum çünkü himayeci deyince bugünkü ekonomi modelleri içerisinde başka bir yere tekabül ettiği için müdahaleci, üretim faktörlerine müdahale eden, üretim faktörü gelirlerini belirleyen, tayin eden, onun araçları, narhtan tutunda ihtisaba varıncaya kadar bir sürü enstrümanla bunu temin eden, tesis eden, gerçekleştiren bir yapıdan söz ediyoruz. Dolayısıyla, anti-merkantilist bir dış ticaret politikası var ve üretime esas itibarıyla müdahalenin olduğu bir yapı var.

Çok konuşabiliriz bu ilke üzerinde ama burada durmak istiyorum çünkü diğer iki başlık hakkında da birkaç dakika konuşup konuyu bağlamak istiyorum.

Gelenekçilik ilkesi üzerinde durmak istiyorum. Her devletin olduğu gibi Osmanlı da bir gelenek üzerine inşa olmuştur. Ama burada da yine ben hocalarımdan İktisat Tarihi'nin kallavi hocalarından öğrenmiş olduğum bir modeli, güçlü koordinat sistemini, Ömer Lütfi Barkan'ın çizdiği daha sonra geliştirilen bir çerçeveyi benimsiyorum. Osmanlı bir Türk devletidir bir yönüyle. Ama İmparatorluk olduktan sonra bir tartışma konusu da açmış oluyorum. Bugünkü ulus devlet modeli o zaman bizim için bir çağrışım yapmadığı için sadece Türkler'in kurduğu bir devlet değildir. Üç ayağı vardı. Birincisi kurucu unsur olan Türkler'in Orta Asya'dan getirmiş olduğu birikim, temelküs, akümülyasyon. Bir sürü usulü, erkanı, adeti, kültürü, örfü, ananeyi taşıdılar. İkincisi, gelip yerleştikleri topraklar üzerinde yani Bizans'ın üzerinde kurdukları devletin Bizans'tan aldığı kurumlar. Çok temel bir tartışma. Üçüncüsü gelirken yolda tanıdıkları İslam'dan ve İslam hukukundan aldıkları. Dolayısıyla bu devleti konuşurken evet tartışma şöyle: Bir Türk devleti midir? Evet, bir Türk devletidir. Bir İslam devleti midir? Evet bir İslam devletidir yahut Müslüman devletidir. Bir Batı devleti midir? Evet bir Avrupa devletidir. Diğer benzerlerinin olduğu gibi. Müesseseler meselesine gelince, bu çok temel bir tartışma, burada yapmak istemem. Gibbons'un Osmanlı'nın kuruluşu tartışmasını yaptığında hepinizin hatırlayacağınız sandığım 400 çadırdan bir cihan devleti doğma tartışması var. Nasıl olur da 3 kıtaya yayılmış ister fetih deyin ister işgal deyin, tercih size ait. Büyük bir nüfusu, büyük bir coğrafyayı, büyük bir iktisadi varlığı kontrol eden, elinde tutan ve tarihte benzer örneklerle kıyaslanmakla birlikte en iyi örneği Roma İmparatorluğu olabilen, çok dilli, çok dinli, çok kültürlü, esas itibari birkaç denizi içinde barındıran Tarım İmparatorluğu. Gibbons, bunu Türkler ve Müslümanlar gerçekleştiremez diyor. Dolayısıyla Bizanslıların bunu yapmış olması gerek. Gibbons'a karşı Fuat Köprülü, Mehmet Fuat Köprülü onun söylediği kadar absürt bir şey söylüyor, Bizanslılardan hiçbir şey almamıştır Osmanlı Devleti diyor. Kelimenin tam anlamıyla tam karşı kutbu oluşturuyor. Daha sonraki çalışmalarda Colin Imber, yeni jenerasyon genç hocalardan, genç derken 70-80 yaşında genç hocalarımdan bahsediyorum, Cemal Kafadar gibi vesaire Kemal Karpat, daha sonra İnalçık vesaire, onlarda ise çok faktörlü açıklamayı görüyoruz ve doğrusunun, sağlıklı olanın da isabetli olanın da bu olduğunu düşünüyoruz. Her devlet bir devletten etkilenmiştir, her uygarlık başka bir uygarlığı etkilemiş, o uygarlıktan etkilenmiştir. Böyle bakıldığı zaman evet, geldikleri coğrafyadan getirdikleri de önemli ve değerlidir, İslam'la tanıştıktan sonra aldıkları da değerlidir ama bunları dönüştürürler. Üzerinde yerleştikleri, kuruldukları, Bizans coğrafyasından aldıkları da son derece değerli, önemlidir. Bunu söyledikten sonra nedir gelenekçilik? Evet, her devlet bir başka devletin hukuku, uygulamaları, ananeleri üzerine şekillenir. Nihayet işte küçük bir beylikten bir imparatorluğa evrilirsiniz. Bu öyle her şeyi koruyarak, muhafaza ederek olmaz. Ama birtakım prensipleri

de alıyorsunuz. Bu gelenekçiliktir. Yani bir geleneği devam ettirmektir. Bu ifadelerin korunması vesairesi. Osmanlı'da başka bazı devletlerde ya da başka devletlerde olduğu gibi bu gelenekçiliğe katı bir şekilde bağlı olduğu için klasik dönemde bir değişim korkusu yaşamıştır. Değişirim diye korkmuyor sadece, diyor ki “eğer değişirsem bir buhran çıkar mı acaba?”. Bundan korkuyor, kaygılanıyor. Kıtlıktan korkuyor, gücü kontrol etmekten alıkonacağından korkuyor. Bir şekilde korkuları dolayısıyla bunu gerçekleştirebiliyor. O nedenle sistem içerisinde kişisel olarak baktığımızda mesela iş yeri sayısını sınırlıyor. Biz buna gedik usulü diyoruz. Burada detaylandırmak istemem çok uzun hikâye. Yani Karagümrük'te, diyelim ben 35-40 yıldır Fatih'te oturuyorum. 10 tane ayakkabı dükkanına ihtiyaç varsa 11. ya bir ayakkabıcının ölmesi itibarıyla söz konusudur. Ya da oraya bir iskân yapılmıştır, nüfus artmıştır. Nüfus arttığı için 11. ayakkabı dükkanına ihtiyaç vardır. O nedenle onu açmak gerekir. İyiye açmıyor, bozmuyor. Aynı şekilde istihdamda burada. Küçük ölçekli işletmelerdir zaten bunlar. Bunlar 8-10 kişi çalışır usta, kalfa, çırak. 15-20 kişiye çıktığında “ne oluyoruz?” moduna geliyor. Zirai işletmelerde işletme büyüklüğü kesinlikle sınırlıdır, büyütmez. Çiftliklerin büyümesi modern döneme özgü bir şeydir. Küçük işletmeler. Arazinin verimine göre değişen çiftlik büyüğü 20-30 dönümden başlar 60-70-80-90 dönüme kadar çıkar. Ama daha fazla büyütmez. Başka kaygılar var. Şehirlere göçü sınırlar. Çünkü tarımda, iktisadi üretimin ve ekonominin, verginin, gelirin kaynağının merkezi olan tarımda, üretimin aksamamasından kaygı duyar. Onun için çift bozanlık uygular. Yani toprağını terk eden kişiye karşı uygulamış olduğu ağır bir vergi. Onun için ağır birtakım yükümlülükler getirmek suretiyle köylerden, kırsal kesimden şehirlere, kentlere olası göçün önüne geçmek ister. Buna rağmen tabi ki hepimizin bildiği gibi 16. yüzyılda büyük kaçkın adını vermiş olduğumuz Celali İsyanları sırasında, aslında öncesinde, sırasında ve sonrasında, bu göçler çok da frenlenebilmiş, önlenebilmiş değildir. O da başka bir konu.

Buradaki mesele şudur, hukuk terimiyle söylersek. Diyorlar ki niye bu gelenekçiliğe bu kadar bağlıyız? Diyor ki kanuni kadim. Kadim nedir diye soruyorlar, kanunnamelerden hareketle söylüyorum. Diyor ki ne zaman başladığı bilinmeyen. O kadar eskiden geliyor ki tekrar etmiş, tekrar etmiş, tekrar etmiş bir ön kabulle devam etmiş ve gitmiş. Ama bu kadim birkaç yüzyıl boyunca Osmanlı sisteminin altını dolduran bu kadim, 19. ortasında 1856 veya 1859, unuttum şu an tam tarihi, bir hükümde kelimenin tam anlamıyla kadim olmuştur. Yani geçmişten kalmış bir şey hâline dönüşmüştür. Lügat anlamına tabiri caizse dönmüştür. Üçüncü ilke bizim maliyecileri bende esas itibarıyla maliye tarihçisiyim, iktisat tarihçisi olmakla birlikte fiskalizm ilkesi, yani gelircilik, vergicilik diye de çeviriyoruz. Çok şık bir çeviri olmuyor. Bunun esası

hazinenin gelirlerini artırmak, maksimize etmek, büyötmek, giderleri de küçöltmek. Başlangıçta artırma işi mümkündü fakat ilerleyen yüzyıllarda özellikle benim kriz yüzyılı dediğim 17-18'e doğru gelirler artık zaten gelirleri artırmanın imkânları azalmıştı. Bunun yerine giderleri azaltmak kısmı, yani terazinin diğör tarafı daha fazla ağırlık kazandı. Mehmet Genç buna fiskosantrik bir yaklaşım diyor. Bunu yazıyor fakat bir de yazmadığı rahmetlinin, ifadesi vardı, fiskomanyak diyordu. Bunu birkaç defa bize anlatmıştı böyle. O kadar çok vergi var ki 300 kaleme yakın vergi var. Tanzimatla birlikte bunlar tabi büyük bir vergi reformuyla zapturapt altına alınmak, tabiri caizse biraz derlenip toplanmak istenmiş. Onun başarısı da ayrı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte bunu zikretmekle yetineyim. Burada tabi bunu temin etmek için yani gelirleri artırmak için başvuracağınız en temel parametre vergiler. İnsanlık tarihi boyunca bir maliye tarihçiliğı olarak vergi tarihçiliğı olarak söylüyorum. Tarihin büyük isyanlarının arkasında vergi uygulamaları yer alır. Onun için vergi isyanları, Osmanlı'da bundan azade değildir, Osmanlı'nın en önemli isyanlarındandır. Benim de çalışmalarımnda yer vermiş olduğum bir yeni vergi uygulanması. Bu verginin zaman içerisinde bürokratik bir zulme dönüşmesi itibariyle köylülerin vergi verenlerin zaman içerisinde buna karşı bir tepki olarak önce küçük tepkiler sonra büyüyen, yer yer isyana dönüşen bir husustan bahsediyorum. Bir başka husus, bildiğimiz gibi paranın ayarıyla oynamak, tağşiş yapmak, buradan bir gelir yaratma çabası. Fiyatları denetlemek, zapturapt altına almak, fiyat denetimi yapmak, narh koymak, üst sınırını koymak gibi sayılarını artırtabileceğimiz fakat çok artırmak istemiyorum. Burada bırakıyorum.

Bir ilkeden daha bahsediyoruz. Bu üçüncü ilke de Fiskalizm ilkesi. Bütün klasik dönem dediğimiz 17-18. yüzyılda içerecek şekilde Osmanlı ekonomik ve mali sistemine, ki bunları birbirinden ayırmamız siyasal sistem dahil çok kolay bir şey değil, hâkim olan sistem budur. Bu modelle açıklamak istedim, açıklamaya çalıştım. Ancak 19. yüzyılda bütün bunların birer birer anlamını yitirdiğini görmeye başlayacağız. Örnek, 19. yüzyılın başında artık gelenekçilik ilkesi işlevini yitirmiştir. Çünkü kadim yerini yeniye bırakmıştır. Dünyada olağanüstü değişmeler olmaktadır. Sanayi devrimi olmuştur, Fransız devrimi olmuştur, anayasal monarşiler gitmiş, onun yerine parlamenter, anayasal sistemler devreye girmiştir. Uluslararası ticaret müthiş yaygınlaşmıştır ve artık o saatten sonra sizin hala kadime sarılmak suretiyle kapanmanızın sınırlarına gelmiş bulunuyorsunuz. Osmanlı da bunun bir gereğı olarak 1789'dan başlayarak Nizam-ı Cedid adı altında önce askeri sistemini, sonra mali sistemini İrad-ı Cedidle, arkasından 1808'de önce Hücet-i Şeriyeye ile hukuksal sınırlama getirmek, arkasından Sened-i İttifakla padişahın mutlak iktidarını sınırlamak üzerine önemli adımlar atmıştır. 1826'da askeri

sistem yeniçerilerin ilgasıyla önemli bir değişiklik ortaya konmuş. Yeni bir askeri sınıf ortaya konmaya çalışılmış. Askeri mektepler, modern okullar açılmaya başlanmış. Meclisler, batıdaki örneklerle yasal olarak kurulmaya başlamış ve nihayet 1820'lerden itibaren de bugünkü bakanlıklar dediğimiz nezaretler kurulmuş ve böylelikle bunlar iktisadi alanda ilk kurulan bakanlıklardan olduğu için Vakıflar Bakanlığı, Vakıflar Nezareti, Maliye Nezareti, Ticaret Nezaretini saymalıyım. Dış işleri, hariciye nezareti dışındaki ilk kurulan dört bakanlığın üçü son tahlilde iktisadi özlü, ekonomi özlü bakanlıktır. Dolayısıyla artık bu ilkenin varlığını sürdürmesi 19. yüzyılda mümkün değildir. Provizyonimizin ilkesi arzıcılık, iaşecilik, temel ihtiyaçların karşılanması meselesi o nedenle de uluslararası ticaretten tutunuz da başka birtakım alanlardaki koruyucu, kollayıcı yaklaşım 1860'lardan itibaren yerini dünyadaki liberal yaklaşıma, serbesti akıma bırakmıştır.

Esasen 1838 Antlaşması, Ticaret Antlaşması, Baltalimanı Antlaşması daha çok buna örnek verilir ama ben Mehmet Genç'e katılarak 1861 antlaşma grubuna, aslında bu bir antlaşma grubu. 1838'de ağustos ayında ilk İngilizlerle imzalanan hemen arkasından 39'lar itibaren bir düzine yakın devletle imzalanan. Sonrasında 1861'de ilki Fransızlarla imzalanan, sonrasında yine bir düzine devletle Avrupalı devlette imzalanan antlaşma gruplarından bahsediyoruz. Yedi vaid yani tekel yani devletin öncelikli alım, satım her türlü sadece monopol anlamında değil, imtiyazı 1838 antlaşması ile birlikte kaldırılmıştır. Fakat 1838 antlaşması, bugün Ahmet Bey de değindi, sömürge tartışmalarından yarısı sömürge tartışmalarına kadar kullanmış olduğumuz vakalardan birisi, üç vaka kullanılırız genellikle Murat Hoca belki birazdan bahseder Düyun-u Umumiye vesaire var, onlardan birisidir. Fakat hala provizyonizmin 38'de devam ettiğini görürüz. Zira en önemli maddelerinden birisi gümrük vergileridir. İhracattan yüzde 12 gümrük alır, vergi alır, ithalattan yüzde 5. Oysa tersi olması gerekir. Eğer ihracatı hala teşvik ediyorsa ve fakat yapmamıştır. Ancak 1861 Fransız Antlaşması ile birlikte ihracattaki yüzde 12 gümrük oranını yüzde 5'e düşürmüş, ithalatı da yüzde 5'ten yüzde 8'e çıkarmıştır. Ve zaten o saatten sonra artık tamamıyla ticarete Avrupa usullerinin hâkim olduğunu görüyoruz. Ticaret kanunları iktibas edilecek yahut alınacak böyle ifade edelim artık. Özellikle mülkiyet bakımından, arazinin kontrolü bakımından 58 Arazi Kanunnamesini ayrıca zikretmemiz gerekir. Çok fazla detaylandırmama hacet yok. Ve nihayet sonraki olan Fiskalizm ilkesi de anlamını özellikle 1874'teki iç gümrüklerin kaldırılması ile yitirmiştir. Tabi tarif ettiğim süreç için tam da bu tarihte oldu demek istemem. Sosyal bilimlerin böyle bir şeyi yoktur bilirsiniz. Yani Tanzimat tam da 3 Kasım 1839'da oldu, yahut 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet, 28 Ekim'de olağanüstü farklı bir tablo vardı da 29 Ekim'de mi? Ya da 2 Kasım'da, başka bir tablo vardı da 3 Kasım'da mı? Değil. Biriken, gelişen bir teverküsun, akümülyasyonun bir saatten sonra bir

yapıya evrilmesidir. Dolayısıyla iç gümrüklerin olması, sonra özel fabrikalar kurulacak yeni bir düzenlemeler getirilecek, muafiyet uygulamaları falan derken, artık 19.yy'daki dünya ekonomisine eklemlenen bir Osmanlı ekonomi ve mali sisteminden kabaca söz edebiliriz. Sonuç, şöyle bir cümle yazmışım ve izninizle okumak istiyorum. “Devletin üretim faktörleri, toprak, emek, kapital ve faktör gelirleri, rant, kar, faiz ücret üzerindeki mutlak kontrolüne dayalı klasik dönem Osmanlı ekonomik sistemi 18. yüzyılda sarsılmış ve yeni anlayışlara sahip olmuş. Ancak bu anlayışlar hep eskiye dönük olmuş. Ne zaman ki bunun sürdürülemez olduğu görülünce anlayışların yine de eskiye değil, yine de yeniye yönelmiş. Ve bu yönelişin sonuç olarak 19. yüzyılın ortalarından itibaren dünya kapitalist sisteminin bir parçası haline gelmiştir” diyorum. Ve belki değerli sorularınızla açacağımı ümit ederek sabrınız için çok teşekkür ederim. Hepinizi tekrar saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

izzeddin önder - Sayın Başkan, değerli meslektaşlarım, çok değerli katılımcı arkadaşlar, dinleyici meslektaşlarım, karıncalar. Hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. Ben biraz daha yöntem üzerine konuşmak istiyorum. Yani Türkiye'ye tabi ben bakacağım. Mehmet Hoca'yı ben de rahmetle anıyorum.

Ben Hegel'in çok ünlü bir özdeyişiyle başlamak istiyorum. Çünkü ben bu tarih konuşmalarını dinlerken veya hikayelerini dinlerken O Hegel'in meşhur Minerva yarasasını hep aklımda tutuyorum. Onun lafı şudur biliyorsunuz. Minerva yarasası karanlıkta kanatlarını açar. Bunun arkasındaki anlam da şudur ki hiçbir vaka, hiçbir olay, hiçbir hadise içinden geçilirken anlaşılamaz. Bittikten sonra anlaşılır. Biz bugün feodalizmi kapitalizme geçtikten sonra anlayabildik ve yazılar yazabildik. Dolayısıyla tarihsel olaylara baktığımızda içinden geçerken onun o merkezkaç davranışıyla aklımız da savruluyor olayları pek fazla algılayamıyoruz. Sonradan baktığımızda aynen bir kumlu suda nasıl kum önce suyu bulandırır, sonra bir zaman sonra o kum çökünce altına suyunun berraklaştığını görürsünüz ve kumu da görürsünüz aşağıda. Beyin de zannediyorum böyle çalışıyor metot olarak. Onun için biraz daha ben farklı bakmak istiyorum. Yalnız ben de bir hata yapmış olacağım. Onun için o hatamızı sizin düzeltmenizi rica edeceğim. Osmanlı ile ilgili sadece bir iki şey söylemek istiyorum çünkü haddim değil tabii Coşkun hocam gibi alanım değil yanlış da olur doğrusu. Ama Türkiye ilgili konuştuklarında ben de Hegel hatasına düşmüş olabileceğim. Ama bu da kaçınılmaz çünkü henüz Türkiye'yi de kapatmadık kapitalizmi de kapatmadık. Ama burada olabildiğince ihtiyatlı yürüyerek bunları yapmaya çalışacağım. Osmanlı ile ilgili bir iki şey söylemek istiyorum ben. Çok kötü bir miras bırakmıştır bize. Osmanlı bu gelenekçiliğiyle, halkına fazla önem vermemesiyle Smears'ın -çok önemli bir Amerikalı iktisatçı- söylediği çok önemli bir laf var;

der ki, dünya kapitalist tarihi bu kadar geniş bir alanı bu kadar uzun süre sömürdü hiç başka bir imkân yaratamamıştır, bulamamıştır. Osmanlı buna imkân verdi. Çünkü anlamadı hiçbir şeyi. Ne dünyanın bir merkezi olmadığını anlayabildi Ne insanın bir merkezi olmadığını anlayabildi. Ne Darwin'i, Kopernik'i, bunların hiçbirisini anlayamadı. İşte donanmasını öyle yaptı, matbaayı böyle yaptı falan. Ben onlara girmeyeceğim. Yaptığı şeyler de zarureten yaptığı şeyleri anlayabiliyoruz tabi. Yani mesela şeyi bile anlayamadı. Niye acaba? Merkantilist dönemde İngilizler korumacılığı daha önce feodal dönemde müdafaa ederken, Merkantilizm'de özgürlüğe açtı bütün dünya ticaretine. Çünkü İngiliz donanması da

İngiliz Merkantilizmini ta Hindi okyanuslarına kadar savundu. Çünkü para kazanıyordu orada. Kendisi hakimdi. Bunun en güzelini biliyorsanız Ha-Joon Chang söyledi açıkça. Onun meşhur Merdiveni İtmek kitabında tam da bunları anlatıyor. Der ki bugün gelişmiş olan ekonomiler sizlere gelişmek için açılmayı önerirken kendileri gelişme dönemlerini kapalı bir üretimde uyguladılar. Çünkü hâkim olan o. Dolayısıyla hâkim kimse kararı o koyuyor. Bu kadar derin bir sömürüden geçtikten sonra, İzmir'de 23'te topladığı iktisat kongresinde Mustafa Kemal'in şöyle bir lafı çok önemli gerçektir. O da şu, batılıların Osmanlı'da sömürüye yer vermesi daha Kanuni dönemlerinden Fatih döneminden başladığını ifade eder. Ben tarihçi değilim ama bu doğrudur tabiatıyla. Yani Venedikliler, Cenevizliler de bu imtiyaz hakkını isterken hatta Osmanlı imparatorluğu öyle hikaye edilir ki, Osmanlı ne yaparsa yapsınlar biz koca bir imparatorluğuz diye yaklaşır, ama adamlar tüccar. O ufacık virüs işin içine girdi mi bütün koca vücudu devirebiliyor ve devirebildi. Dolayısıyla biz onu Cumhuriyet de bile zorla söküp atabildik. Atabildik mi ondan da emin değilim ben doğrusu. Şimdi gelelim bizim dönemimize, bir sömürgecilik dönemi yaşıyoruz ve sanırım geçen sene de aynı şeyi söylemiştim, ben bunu döner döner söylerim çünkü gerçekten böyle olduğunu düşünüyorum, savaşlar daima askerlerle yapılmaz, silahlarla yapılmaz, dönemsel olarak onlar kullanılır. Yani eğer tarım dönemindeyse, toprak alma dönemindeyse toprak almak için askerle silahla yaparsınız. Ama ekonomik

varlığınızı veya kendi varlığınızı ekonomik güç üzerine oturtuyor iseniz o zaman ekonomik kaynakları ele geçirmekle bunu yaparsınız. Bu da ekonomik savaştır. Ve biz Üçüncü Paylaşım Savaşı'nı yaşıyoruz şu anda. Bu 3. Paylaşım Savaşı'nda bir muharebe alanını kaybetmiştir Türkiye ve şu anda harp tazminatı ödemektedir. Bu acı bir hikayedir ve biz bunu algılayamadık. Algılamamızın sebebi gerçekten bu yaşanan dönemin bizim bilincimizi köreltmesidir. Bunları belki 20 sene sonra, 30 sene sonra böyle algılayabiliriz. Çünkü bizde bir Osmanlı dönemine döndük. Yani padişah dönemi gibi bu mülk yönetimi, padişah yönetimi gibi şimdi bir feodal yönetimi gibi tek adam sistemine, şahsa bağlı bir mülk yönetimine dönmüş vaziyetteyiz. Bu tabi kapitalistlerin istediği muazzam bir sistemdir. Halka inanmamak, kurumlara inanmamak yani başta parlamento olmak üzere. Bu tabi kapitalizmin ülkeyi girmesi, sömürünün ülkeye girmesi için çok önemli durumdur. Biz de bunu şu anda algılayamıyoruz. Yani toplum da algılayamıyor bunu. Sadece bunu baskılama diye bakmayalım. Medya falan baskılanıyor, ama toplumun algılaması psikolojik bir körlüktür, sosyal körlüktür. Hatta biz Engels'in 1845'de yazdığı sosyal cinayeti bile algılayamıyoruz. Yani Marx'ın da çok övgüyle bahsettiği. Algılayamıyoruz. Onun için sağlığı böyle yaptık. İşte eğitimi böyle bu hale getirdik. Toplumun halini görüyoruz yavaş yavaş. Türkiye'nin dönemlendirilmesi bu bağlamda nasıl yapılabilir diye baktığımızda, bir ülkenin dönemlendirilmesi için birinci kural tabiatıyla üretim sisteminin, üretim yani sermaye birikim sürecinin dönemlendirilmesiyle yapılır. Bu İngiltere için doğrudur, Amerika için doğrudur, Almanya için doğrudur ama Türkiye için doğru değildir. Türkiye farklı bir ülkedir, bağımlı bir ülkedir. Hatta bağlı bir ülkedir, bağımlı da demeyeyim doğrusu. İkincisi, hiçbir ülke fanusta değildir, Amerika da değildir, İngiltere de değildir, Türkiye de değildir. Ama farklı şekilde fanusun suyunu etkiler bu ülkeler. Türkiye ikinci kategoriye giriyor. Ne demek ikinci kategori? Etkilenme, etkilenen kategorisine girmektedir Türkiye. Onun için iç mekanizmalarla, halkın oyuyla falan karar veremeyiz Türkiye'de. Çünkü tabi halk oy veriyor sonunda medya öyle söylüyor bu doğru. Ama nasıl bir insan yönlendirilebiliyor ise bir sürü dürtülerle, bu para dürtüsü olabilir, aşk dürtüsü olabilir, sevgi dürtüsü olabilir, her şey olabilir, hırs olabilir. Toplumlar da böyle yönelir. Artık bunların psikolojik kuralları çalışılıyor. Siyasiler böyle çalışılıyor, harpler de böyle yapılıyor falan. O zaman insanlarla da anlatılmaz. Yani Özal dönemi, Erdoğan dönemi diye Atatürk dönemi de anlatılmaz doğrusu. O zaman emperyalizmin Türkiye'de oynadığı oyuna bir bakmamız lazım bizim. Ben buna bakmak istiyorum. Bizim bugün en büyük sorunumuz. Onun için bu seminere ben çok büyük önem veriyorum. Ve hocalarımın ve sizlerin katkıları çok önemli olacak. Türkiye'nin bugün burada durması ne kuruluş kurallarıyla açıklanabilir ne de bugünkü süreçle açıklanabilir. Bütün bir süreçle açıklanabilir ancak. Çünkü o süreç bir birikim yaparak bizi buralara kadar getirdi. Kuruluş da

dahildir buna tabiatıyla. Şimdi böyle baktığımızda, 23-29'a baktığımızda sevgili arkadaşlarım, 23-29'da Türkiye kurtulmamıştır henüz. Yani İzmir İktisat Kongresi'nde ya da İktisat Kongresi'nde gerçekten güzel ifadeler kullanılmıştır ama şu da söylenmiştir, iktisaden konuştuğumuzda zannedilmesin ki biz yabancı sermayeye mugayiriz, yabancı sermaye yeter ki bizim kurallarımıza uysun. Bizde emek var ama bizim bunlara ihtiyacımız var. Yani öyle bir devletsin ki, Osmanlı bir şey devretmemiştir. Üç tane fabrikadan başka, örneğin fes fabrikası, biraz askeri feslerden başka ne doğrusu bir insanın var. Ne doğrusu birikmiş halkın var, birikmiş bir kafa yapın var. Üniversiten bile doğru dürüst değil. Tersaneler, reformlar yapılıyor ama o da Batılının zorlamasıyla yapılıyor. Çünkü Batılılar şunu görmeye başlıyorlar; bunlar böyle kalırsa biz de fayda sağlayamayız. Çünkü bir insanı sömürmek için de bir yere getirmek lazım. Yani belli bir düzeye getiremeden sömüremezsiniz o insanı. Biraz zenginleşmesi lazım onun da. Bunlar biraz göz açıyor. “Şu devleti bir kuralım”. İşte meşhur bu aşarın kaldırılması meselesi. Ciddi bir hatadır. Ama ciddi bir baskının sonucu getirilmiştir. O kadar ki oyla, ittifakla kabul ediyor. Orada oy verenlerde, emekçiler var, köylüler var. Toprak ağasından vergi kaldırıyor. Size ne? Ama işte bilinç bulanıklığı. İttifakla oy ama devlet kaldıramıyor. Çünkü çok önemi vardı. 1925'te Doğu ve Güneydoğu isyanları çıkınca İngilizlerin etkisiyle devlet kaldırıyor. Ama devlet varidatının neredeyse üçte bire yakın bölümü gidiyor. Çok hızlı bir şekilde dolaylı vergilere geçiyor sistem. Ve o patoloji hâlâ bugüne de sürüklenerek geliyor aslında. Şimdi bakın devletin de gücü. Kime karşı? Mustafa Kemal'in de gücü yetmiyor. Yani ekonominin hakimiyetinde, ekonominin sürüklediği, halk bilinçsizliğinin, bilinci demiyorum bakın, hakimiyetinde devletin de gücü yetmiyor tek başına. Ve biraz flashback yapalım. Osmanlı'ya baktığımızda onun için de korkuyorlardı. Hocamın dediği doğrudur. Çünkü o hakimiyeti bırakmamak için aile, Osmanlı ailesi, halkın uyanmasını istiyor. Onun için ticaret tüccarlara bırakılmış, gayrimüslimlere bırakılmıştır da ondan sonra 1940'lu varlık vergisi şeysine sürüklenmişizdir oradan aslında. Bu dönemde 1929'da maalesef kriz yaşadık. Bu da emperyalizmin bize dayattığı krizdi. Çünkü ithalatımız çok arttı. Çünkü gümrüklerine hâkim olacağımızı biliyorlardı. Özellikle gayrimüslim, tabi ticaret yapan insanlar uyanıyor. Bunu da 1750'de Adam Smith meşhur kitabında söylemiştir. İş adamları çok zekidir diyor, halktan farklı düşünür diyor. Bunu o meşhur kitabının arazi rantı bölümünün son kısmını, hatta son sayfasında görebilirsiniz. Okuyacak arkadaşım, genç meslektaşlarım varsa bakabilirler buna. Şimdi neyse gelelim. Dolayısıyla kaçınılmaz bir şey. Yani kapitülasyonlar hala sürüyor, gümrüklerimize hâkim değiliz. Baktılar ki gümrüklere hâkim olacak gibi değil, o zaman ithalatı arttıralım. 1929 bizim de krizimizdir. Yani dünya krizinin yanında bizim de krizimizdir. Bu düalist krizi birlikte yaşamışızdır aslında. Dünya krizi bizim işimize yaramıştır. Oradan bir şey anladılar. “Ha biz

devletçiliğe geçmeden bu işi başaramayız.” Belki Türkiye’de tek devletçilik dönemidir. Tek dönem, oldukça bağımsız. Genç Cumhuriyet kadrosunun halkın da değil. Genç cumhuriyet kadrosunun bu Cumhuriyet ve bağımsızlık -belki tek doğru söylediği şey Atatürk’ün bağımsızlıktır gerçekten- bağımsızlık ilkesinin uygulandığı dönem o dönemdir doğrusu. Ama birinci plan yapıldı. İkinci plana giderken savaş tamamları çalmaya başladı. Sonra savaşlar vs., kapatalım burayı. Peki ne oluyor? 1900 sade bizde olmuyor. Bakın fanusla inceleyemeyiz Türkiye’yi. Burada da incelemedik fanusta. Yani biz o fanusun içindeyiz, yani kürenin ve havuzun içindeyiz biz. Ne zaman ki ikinci paylaşım savaşı bitiyor, yani 1950’lerde. 45’te bitiyor. 44’te Bretton Woods oluyor. Yani kapitalistler korkuyor tabii. Müthiş bir şey. Yani Stalin’in ordusu faşisti yeniyor. Avrupa’nın da bir kısmını işgal ediyor. Haydi tabii afakanlar basmaya başlıyor. O zaman ne yapalım? O zaman dünya liderliği İngiltere’den Amerika’ya geçiyor. Ve orada bir meşhur toplantı yapıyorlar. Amerika Başkanı’nın bulunduğu, onların Koç ve Sabancılarının bulunduğu, öyle telaffuz edeyim müsaadenizle, bulunduğu toplantıda Türkiye’nin lafını geçiriyorlar. Biz bu tür ülkelere yardım yapmalıyız. Ama askeriye yardım yapılmalıdır. Ekonomik çok fazla yapılmamalıdır. Çok fazla gelişmelerine gerek yoktur anlamında bir laf da geçiyor orada. İşte yani biz biliyorsunuz yani oltaya gelmiş balık. İşte bunun kitabı da yazıldı, biliyorsunuz. Ve gerçekten bu tür yardımlar yapıldı. Peki ben şöyle bir soru sorayım müsaadenizle. Peki 2000 krizinde neden bize IMF geldi? Oysa Bretton Woods’da Dünya Bankası bizim için kurulmuştu, IMF kurulmamıştı. Çünkü bizim adımıza da bizim yapacaklarımızı onlar belirliyor. Biz hâlâ daha kendimizde değiliz. Yani biz önce biliyorsunuz geri kalmış ülkeden kalkınmakta olan ülkeye geçirildik. Sonra da Bretton Woods’da bu. Sonradan 2008’de bir “emerging market” (yükselen piyasa) olduk. Neden? Sömürüye itmek için. Gayet açık bir şey. Çünkü biz artık “emerging market” olduğumuz için IMF geldi. Çünkü artık Dünya Bankası’nın bize gelmeye ihtiyacı yok. Çünkü Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelere gider, onların altyapılarına bakar. E bizim de altyapımızı bozuk. Bütün sorunlarımız altyapı meselesiydi. Hani bugünkü işleyiş de aynı. Bugün bütün sanayi de aynıdır. Altyapı meselesidir aslında. Böyle bir üst yapı meselesi değildir ki ileri ülkelerin olduğu gibi. Birtakım cari açık sorunu falan var diye, böyle bir şey olamaz. Dolayısıyla şimdi geriye gidelim. Peki ne olacak o zaman? Valla iktidara biraz para vermemiz lazım. Halkımızın iftiharla bağrına bastığı Menderes iktidarı. Menderes’i bırakın. Allah rahmet etsin diyelim. Öbür tarafta hesaplaşıyordur. Onu da bilmiyorum ben doğrusu. Böyle diyelim isterseniz. Ama 1948’de ihtiyacımız yokken biz para aldık. Para verildi Marshall Yardımı diye. Anlatabiliyor muyum? Ve böylece 1950’de halkımızın minnetle andığı o dönemi biz Ticari Emperyalist dönem olarak yaşadık. Ne demek ticaret? Ticaret’te herkes karlı çıkar, kapitalistin bize yanlış bir şekilde

öğrettiği o kazan-kazan hokkabazlığı vardır. Ama sonuca baktığımızda, hasta ateşlendi. Bu kadar güzel hava aldı dedin ama hasta ateşlendi. Ne oldu, dayanamadı. Sonuç 58 moratoryumu. Moratoryum bir anlaşma biçiminin ismidir. Paris Anlaşması da orada, 13 devletle beraber. İşte bizim IMF'ye tek girişimiz vesaire. Tekrar programa girişimiz öyle diyelim. Ve biz anladık ki o zaman. İşte zorluklarımızı anlıyoruz. Biz anladık ki o zaman. Ne olmuş? Biz yani liberal sistem uygulanınca krize giriyoruz. 1923-29 liberal sistem kriz, 1950'den 58'e kadar liberal sistem kriz, liberal sistem bizi krize sürüklüyor. O zaman 1958-59'da 60'a geliyoruz. Ha şimdi dünyaya bakalım. Ya havuzdan konuşuyoruz ya. Dünyaya baktığımızda sevgili arkadaşlar. 1950'de Marshall Yardım. Avrupa'da laleler açıyor. Bütün dünyanın ikinci sosyal demokrasi dönemi. Yani Stalin'in yendikten sonra. 1950'lerden ta 73'lere kadar sürecek dönemi. Avrupa'da 1960 olayları, 1968 olayları. Türkiye'de 61 Anayasası. Şimdi 61 Anayasası niye yapılıyor diye baktığımızda, bakın arkadaşlar, 1950-1959'da bütçe dengesi eksi, ithalat ihracat oranı ancak yüzde 92 dolayında. Dış borç bir miktar var, 992, yani çok fazla değil. Yabancı sermaye epeyce gelmiş, aşağı yukarı 24 milyon dolar civarında. Biz 61 anayasasını yaptık. Çünkü biz de 1950'nin bir tahkikat komisyonu falan onlara girmeyelim. Ve biz liberal bir anayasa yaptık tabi. İstanbul Hukuk Fakültesinin hocalarının biraz da etkisiyle, yani sade o değildir tabi, meclis de bunu kabul etti. Niye biz liberal bir anayasa yaptık? Çünkü bu da iç sermayenin sömürü oranının yükseltilmesi içindi. Nasıl? Çünkü biz ithal ikameci modeli uygulayacaktık. Korumacı modeli uygulayacaktık. O zaman iç piyasanın genişletilmesi lazımdı. İç piyasa nasıl genişletilir? İşte sosyal demokrasiyle genişletilir. Ki piyasayı öyle genişlettik, ki o senin üretim mallarını alsın. Çünkü bu malları dışarı satamıyordunuz. Çok önemli bu malları dışarı satamıyordunuz aslında. Neyse. Kapatalım. Çok hızlı geçelim buraları. Sonunda bakın 70'lere geldiğimizde zaten petrol şokları, Avrupa'da artık 70'ler de sosyal demokrasi bitiyor, petrol şoklarını yaşadık, ondan sonra Kıbrıs çıkartması, ambargolar falan, sıkıntılı bir dönem. Sonradan bunu genç arkadaşlarım, benim gibi genç arkadaşlar bilirler, 1 sente muhtaç ülke halinde geldik. Ve 1980 anayasasını yaptık. Şimdi nasıl olur da bir ülke 20 sene az çok ilerlemişken, bir sosyal demokrasi anayasası yapıyor sonra bir dar ceket anayasası yapıyor. Çünkü artık dış borçları ödeyecektik. Hala sömürülüyoruz dikkat buyurur musunuz sevgili arkadaşlarım. Çünkü ya içeride üretimi çok hızlı arttıracak, sıkışmadan ödeyecektik. Eğer çok hızlı arttıramıyorsanız içeriye sıkışacaksınız, dış borçları ödeyeceksiniz çünkü. Dolayısıyla iki anayasayı da asker yapmıştır. İkisinde de burada yıldızlar vardır. Anayasayı asker yapmaz. Askerin akli almaz da bunu. Ne anlar asker anayasadan? Yapamaz, anlatabiliyor muyum? Arkada ciddi bir ekonomi var, sizin anayasana da hâkim olurlar. Bu nereden geçiyor? Şimdi ciddi bir meseleye geldik. Sizin devlet yapılanmanızdan geçiyor. Çünkü Poulantzas'a göre sizin devlet yapılanmanızın

içine hiç fark etmeden bir virüs girer. O da devlet aygıtlarına da hâkim olarak-yani sermaye devlet yoluyla- bütün toplumu yönetir ve oradan payını almaya başlar. Ne kadar yapabiliyorsa. İşte bizim devlet yapılanmamız. Böyle bu yapılanmaya daha hızlı giderken yavaş yavaş halkla ilişkisini kapatıp bitirdi. Demokrat Partinin halkla ilişkisi vardı, Menderes'in, ama bu sahte bir ilişkiydi. Bir popülist ilişkiydi. Samimi demokrasiye dayanan ilkesel bir ilişki değil. Olabilir miydi? Olamazdı. Osmanlı'nın devrettiği halk böyle bir halk değildi aslında. Şimdi bakın bir örnek vereyim. 1800 yılında John Bates Clark, çok önemli iktisatçıdır sevgili arkadaşlarım, diyor ki bakın diyor doğa ne kadar muazzam işte gündüz oluyor, geçiyor oluyor, kış oluyor, yaz oluyor falan. Bunu kim yapmıştı? Yaratıcı, creator kelimesini kullanıyor. Yaratıcı yapmıştı, Allah deyin isterseniz. Fakat bunların şöyle bir zekâ parıltısı oluyor. Bir yerden sonra işte Darwin'i, okuyan bunları bakınca yok ya bu iş bu kadar değil diyor. O başka bir şey, bu başka bir şey demeye başlıyor. Biz bunu yapamıyoruz. İşte o da kadim ilke meselesidir. Biz her şeye diyoruz ya “ben bunu böyle öğrendim”. Bir teori yok, bir felsefe yok. Yani dinsel geleneğimizde de yok. Devletsel geleneğimizde de yok. Halk geleneğimizde de yok. Nesiller arasında aktarılmıyor. Onun için bu ilerleme bizim böyle olmuyor size göre çiziliyor yaparken. Böyle olmuyor, böyle oluyor. Bir miktar ilave ile yapılıyor. Tüm bir felsefeyle bizim Hegel'lerimiz, Goethe'lerimiz vs. litaratür veya şey de yok yani onları maalesef yapamadın. Biraz Arap katkısı falan var ama biz böyle şanssızlıkla. Bu da nedendir? Bu da yani işte matbaa neden bize geç geldi? Neden alamadık biz matbaayı? Neden kitap mühimdir dedik? Neden biz düşünce ve yorumlamanın önünü kapattık, sorgulamanın önünü, hatta Allah nedir? Niye bunun önünü kapattık biz? İşte kapattık biz kapatınca buralara geldik. Gelelim bugüne sevgili arkadaşlar. Onun için kapatacağım şimdi. Bugün daha acı bir hikayedir aslında. Bugün tesadüfi bir hikâye değildir. Ve geline noktanın bu olacağı belliydi. Yani nasıl retrospektif geriye okursunuz, asıl çok akıllı olduğunuzda benim gibi değil tabiatı ile, ileriye de okuyabilirsiniz. Anlatabiliyor muyum? Biz bunu okuyamadık. Halkımız okuyamadı. Bu oylarını bu bilinçsizlikle verdi. Bu bulanık bilinciyle verdi. Biz bugüne geldik. Bugünün mimarisinin hukuksal ayağını 2000 IMF projesi oluşturmaktadır. 2000 IMF projesi tamamen bizim bugüne sürüklenme projesidir. Bir Türkiye için yapılmış Türkiye kalkındırma veya sorunlarını çözme projesi değil. Onun için zaten Dünya bankası değil, IMF geldi. Sadece cari meselesine ve bütçe meselesine, yani sadece yüzeysel meselelere baktı. Üst yapı meselelerine baktı. Alt da biz verimli miyiz değil miyiz? Yani 20 tonluk kamyonu 50 ton yük yüklemiştir. Kamyonu çekemiyoruz. Kamyonu çekemiyoruz. Yükü azaltın ya da kamyonu büyütün demek yerine başka bir şeyler söylemeye başladık. Anlatabiliyor muyum? Ne yaptım? Üç önemli ayağı vardı bunun sevgili arkadaşım. Birincisi dedi ki siz bütçenizi küçültün. Tabi bu sosyal harcamaları

küçültün demektir. Özelleştirme yapın. Sonra bütçe açığınızı, merkez bankasıyla finanse etmeyin. O çünkü banka kurulu olarak çalışacaktır o. Siz gidin piyasadan borç alın. Piyasadan borç almak, içeride faizin müthiş şekilde yükselmesi demektir, dünyadaki boş olan finans sermayesine yani atıl kaynak arayan bir müthiş bir para vardı biliyorsunuz o dönemde, euro-dolarlar var. Çünkü kar hadleri düşmüştür batıda. Bunların yeniden yatırımı gibi, işte harika bir pazar oldu Türkiye. Peki finans bize gelirse, rahmetli Ecevit de bir krizden sonra şöyle demiştir, “çok efendim mutlu olurum, çünkü bizim borsamız çok yükseldi demek ki finans olarak” rahmetli Ecevit keşke bu lafi etmeseydin. Gelip de ne yapıyorlar? Yatırım mı yapıyorlar? Yok, ne yapıyorlar? Hiçbir şey yapmadan faiz alıp çıkıyorlar. Ve bu finansal manipülasyondur gerçekten. Ben buna finans parazitleri diyorum. Gerçekten parazitik bir olaydır bu. Bu bizzat kapitalizmin içine girmiş virüstür aslında. Bir şey söyleyeyim bakın televizyonları durmadan şey var. Nedir olan? Efendim kredi kartı, emekçilere on beş tane kredi kartı, onu al, onunla kapat. Bu ne demek? Bunun bir anlamı var arkada anlamı şudur. Sermaye ücretini baskılı olarak ödüyor. Yani sömürsünü artırıyor işçi üzerinde adam da sonra biyolojik olarak mecbur olarak gidiyor, bankadan kredi alıyor. Bu ne demektir? Yatırımcı sermaye yani reel sermaye, finans sermaye ile iş birliği yapmaktır. Ne üzerinden? İşçinin sömürsü üzerinden. İşçi gidiyor krediyi alıyor. Sonra o krediyi faizi ile ödüyor. Ve işçinin, emekçinin gelecekteki gelirlerine de el koymuş oluyor. Ve biz bunu finans dersi diye okutuyoruz. Biz hocalar. Allah bizim de günahımızı affetsin. Bunları böyle belirtmeden biz bunları okutuyoruz. Anlatabiliyor muyuz? Şimdi bakın böyle kalktığımızda bir şey hiç unutmayın sevgili arkadaşlar. Devlet yapılanmasıdır, çünkü emperyalizmin bir ülkeye devlet yapılanmasıyla girer, sermaye ülkeye bir devlet yapılanmasıyla girer. O devletin araçları ile, kamusal araçları dediğimiz, hâkim olarak aşağıya iner. Ve sonunda şey bu “governance” denen bir şey icat ettik. Ne kadar güzel bir kavram. Allah korusun. Biz hep yönetiliyoruz. Şimdi yönetim geldi. Biz beraberiz. Yani avucunuzu yalayın. Berabersiniz sivil toplum örgütü diye bir şey yoktur. Sivil toplum örgütü, sermayenin toplum örgütüdür. Sermaye hakimdir orada. Size niye müsaade etsin? Orada kadınlar var mı? Hani kadın haklarını savunan bir sürü dostum arkadaşım vardı burada, kadınlar var mı orada? Emekçiler var mı? Hadi emeklileri bırakalım. Emekliler için zaten, kapitalistler ölsün bunlar diyor, bir şey katılmıyorlar ekonomiye. Niye bunlara biz para ödüyoruz? Neyse. Ama emekçiler var. Yani sömürülen grup var. Onlar da yok orada. Peki kim var orada? Sermaye var orada. Batıda iş bulamayan sermaye ne yapar? Gelir size burada niye yatırım yapsın? İşçiyle uğraşacak burada, yok sigortadır, sendikadır, vergidir falan. Çok güzel bir kaymak yatırıma girer. Yanına da devleti alır. Son bir şey söyleyeyim. İktisatçı arkadaşlarım var. Şu anda yapılan altyapı yatırımları, iktisat dalında biz bunları şey diyor okuturuz biliyorsunuz azalan maliyetli

işletmeler ya da decreasing cost industry diye okuturuz. Evet. Bunlar bu tür kuruluşlardır anlatabiliyor muyum? Ve bunlar, optimal koşulda zarar ederler. Optimalde çalıştıklarında da zarar ederler. Onun için bunlar, önemli bir İngiliz iktisatçının söylediği gibi bunları devlet yapar, ve devlet işletir. Özel sektörün burada yeri yoktur. Şimdi bakın ben size sadece Çanakkale Köprüsü'nün bir farazi şeyini söyleyeyim. Devlet yapmış olsaydı maliyet var diyelim ki bu zatı muhteremler de beş günlüğü beraber aynı maliyete yaptı diyelim. O da değil ama diyelim. Aynı maliyete yaptılar. Ama devlet yapsaydı ne yapacaktı biliyor musunuz? Sadece sene içinde yenileme pardon işte bu maintenance yani tamir bakım masraflarını yüklenecekti. Biraz da zararın bir kısmı bazen geçiş fiyatıyla veyahut da vergilerle karşılayacaktı. Peki bu heyet, zatı muhterem ne yaptı? İşte bir ara biliyorsanız bir kuruş dahi hiç çıkmıyor falan falan deniyordu. Evet doğrudu çıkmadı. Çünkü zaten oyunun başlangıcı böyledir sahne böyle açıldı zaten. Halkta böyle kandırıldı. Siyaset de böyle kandırılmadı. Yana çekildi. Allah hepsini günahlarını affetsin. Ama şimdi adam dedi ki valla güzel köprüler yaptım bakın size. Üst geçtiler yaptım size. Ey Allah razı olsun ben bunu Allah razı olsun diye yapmadım. Ama bunun faturası var. İşte bunun için o fatura önümüzde. Peki nedir bunun faturası? Bunun faturası ben bu parayı faize koymuş olsaydım. Faize koymuş olsaydım ne kadar faiz alacak değilsem geçenden geçmeyen alacaktık. Ve depremde ölen arkadaşlar bunun bedelini ödediler. Aldıkları sigaradan ödedikleri KDV ÖTV'lerle bunun bedelini ödediler ve köprüden geçemeyecekler bir daha. İşte bu devlet yapılanması ilgili bir şeydir. Onun için halkının çok uyanık olması lazım. Kendisini koruması lazım. Ülkesini koruması lazım emperyalizme karşı. Biz bunları yapalım. Çünkü bu da Osmanlı'nın bize devredilen bu kul mantığı. 600 sene sürmüş olan iyi veya kötü yanıyla çok da acı bir şeydir. En geniş bir alanı sömürdüğü o lafı da bir tarafa bırakalım. Eğer bizim dediysek bizim toplu iğne üretecek, ölülerimize kefenimiz yok. Onlar yapmışlar. Biz yapamamışız. 600 sene ile övünülmez bununla yerinilir. Bizim bunu düşünmemiz lazım şu anda. 600 senelik kulluk şu anda biz kul vaziyetinde. Allah'a da kul vaziyetinde değiliz. Biz başka bir yere kul vaziyetindeyiz. Biz bunu hala yenmiş vaziyette değiliz. Bizim bu konuda uyanmamız lazım olduğu kanaatini taşıyorum. Saygılar sunuyorum hepinize.

murat birdal - Tekrar merhaba. Şimdi Coşkun Hoca Osmanlı'dan açılışı yaptı. İzzetin Hoca biraz ileriye taşıdı, bugüne getirdi. Ben arayı doldurmaya çalışıyorum. Geniş de bir zaman dönemi var, Osmanlı'dan günümüze devlet ve iktisat. Coşkun Hoca'nın bıraktığı yerden devam edeyim istiyorum ben de. Burada özellikle şunu vurgulayarak başlamak isterim. 1800'lerin ikinci yarısından yani özellikle Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyonundan

başlayarak bugüne geldiğimizde Türkiye ekonomisinin krizlerinin önemli ölçüde Avrupa'da ve Amerika'da yani merkez ülkelerdeki yaşanan krizlere bağımlı bir şekilde, bağlı bir şekilde gerçekleştiğini görüyoruz. Oradaki özellikle sıkılaştırmanın, daralmanın bizim gibi borçlu ülkeleri beraberinde borç krizlerine sürüklediğini görüyoruz. Bu da dışa bağımlı ekonomik yapının kaçınılmaz sonuçlarından bir tanesi. Ben yüksek lisans dönemimden itibaren dış borç krizlerini çalışmaya başladığımda hep kafama takılan konulardan bir tanesi bu oldu. Biz çok fazla, özellikle Marksist yazın açısından baktığımızda, içerideki dinamiklere odaklanıyorduk. Dış dinamikleri çok göz ardı ediyorduk. Ki Osmanlı'nın borç krizi de

genelde böyle yazılmıştır. Kısmen bir yere kadar açmaya çalıştım ama ben de tam olarak aştığımı düşünmüyorum o meseleyi. Yani ileride tekrardan konuya geri dönebilirim birazcık daha Avrupa ve işte merkez piyasalar ekseninde konuyu ele almak isterim çünkü işin öyle de bir tarafı var. Şöyle bir taraf var. Baktığımızda bütün bu Türkiye ekonomisinin dalgalanmalarına önemli ölçüde merkez ülkelerdeki bu konjonktür dalgaları ekseninde okumamız mümkün. Hatta geçtiğimiz hafta bizim yine mezunlarımızdan Parla Onuk “Borç Sarmalı” diye bir kitabını çıkardı. İşte İzzeddin hocam da hatta onun kitabının ön sözünü yazdı. O büyük ölçüde bunu anlatıyor. Kısmen Türkiye ekonomisine de değiniyor ama önemli ölçüde argüman şu orada, bu merkez ülkelerdeki konjonktür dalgalanmalarının bu bağımlı ekonomileri, gelişmekte olan ekonomileri nasıl borç krizlerine sürüklediği. Bizim de aslında dış borç maceramız büyük ölçüde bu şekilde okunabilir. Bu borç krizleri bir şekilde bu Batı ülkelerindeki konjonktür dalgalarını takip eden bir seyir izliyor. O bağımlılık mekanizmasını kıramadığımız sürece de bundan çıkışımız çok mümkün gözüküyor. O yüzden FED'in faiz oranlarına herkes gözünü dönmüş bakıyor değil mi? O şekilde okumaya çalışıyoruz.

Şimdi geriye dönüp baktığımızda Osmanlı'dan bugüne nasıl geldik ve birazcık da izin vererseniz Düyun-u Umumiye ile IMF'yi ve o dönemki o borç dalgasıyla bugünü karşılaştırmak istiyorum. Çünkü çok fazla, çok da popüler karşılaştırmalar yapılıyor varlık fonu vesaire üzerinden de.

Şimdi Coşkun hocanın bıraktığı yerden Osmanlı maliyesinin krizi özellikle 16. yüzyılın sonu 17. yüzyıldan itibaren çok ciddi reform arayışları, vergi reformları yani bundan hepsinde tabii merkezi bir ordu ihtiyacı çıkıyor. Çünkü savaş teknikleri değişiyor. Merkezi ordu ihtiyacı ortaya çıkıyor ve merkezi ordu da merkezin mali gücünün, merkezi devletin mali gücünün arttırılmasını gerektiriyor. Fonların merkezde toplanmasını gerektiriyor. Orada işte vergi kaynaklarının arttırılması çeşitlendirilmesinin yanı sıra borçlanma araçlarının, esham gibi borçlanma araçlarının gündeme geldiğini görüyoruz. Tağşişin yanı sıra daha sonra işte kâğıt paranın kaime deneyiminin gündeme geldiğini görüyoruz. Kâğıt parayı kısa zamanda çok seviyor Osmanlı ve aslına bakarsanız çok kısa zamanda olanağı tüketiyor. Ondan sonra 19. yüzyılın ikinci yarısında ana gündem maddesi o kaimenin nasıl dolaşımdan çekileceği oluyor. O da bizi Osmanlı Bankası ile 1860'larda tanıştırıyor. Ve bir noktada da işte Kırım Savaşı ile birlikte Osmanlı artık daha öncesinde de değerlendiriyor ama Kırım Savaşı ile birlikte dış borç seçeneğinin kaçılmaz olduğu gerçeği ortaya çıkıyor. Şimdi iki borçlanma var 854'te, 855'te, Kırım Savaşı gerekçesiyle alınan. Bu borçların ikisinin de arkasındaki, şimdi şöyle bir şey var o dönemin borçlarında genel bütçeden genel hazine gelirlerinden değil de öncelikli olarak ayrılmış özel gelirlerden faydalaniyor teminatlardan faydalaniyor eğer borcu ödeyemezsiniz anında o teminata konuyor. En kaliteli teminat da Mısır vergisi çünkü Mısır vergisi doğrudan Bank of England'da Londra'ya yatıyor. Şimdi Londra'ya yattığı için eğer ödenemezse borç hemen elinizin altında. Dolayısıyla bu iki borç düşük faizden gerçekleşiyor. Ve bundan da cesaretlenen Osmanlı Devleti ondan sonraki süreçlerde artan oranda borçlanmaya başlıyor.

1900'lerin başında Charles Monowitz diye bir akademisyen var o şöyle yazıyor “Bazı şeyler vardır ki diyor çok kısa zamanda öğrenilir. Borçlanma sanatı da böyle bir şeydir. Osmanlı kısa zamanda bu yönde çok büyük mesafeler kat etmiştir, kısa zamanda ustalaşmıştır bu konuda” diyor. Şimdi gerçekten 1875'e gelen sürece baktığımızda yavaş yavaş teminatın niteliğinin bozulduğunu ne oluyor? En likit en kolay el konulabilir kaynaklardan giderek daha az likit kaynaklara, daha sonra hazinenin üzerinden doğrudan borçlanıyor yani genel gelirler üzerinden borçlanmaya başlandığı görüyoruz. Faiz oranları buna paralel olarak yükseliyor teminatın kalitesi düştükçe ve ondan sonra da 1875 yılında Osmanlı borçlarını ödeyemez hale geliyor. Tabi orada da çok fazla tartışmalar var. İşte Nedim Paşa ödememe kararını alan Rusların etkisinde bu kararı aldığı için hatta “Nedimof” diyorlar ona. Ondan sonra da biliyorsunuz siz o ödememe kararı Kırım Savaşı'ndaki müttefikler, Fransızlar ve İngilizler ile arayış açtığı gibi iki sene sonra da o yalnızlaşan Osmanlı'nın Rus saldırılarına daha açık hale gelmesine neden oluyor. İki sene sonra da Ruslar işgal ediyor. Dolayısıyla böyle bir okuma da vardır. Yani

Rusların dolduruşu ile bunun yapıldığı da söylenir. Ama şöyle bir gerçek var ki Osmanlı borcu artık döndürülemez bir noktaya geliyor.

Bunun ötesinde işte bunu demek istiyorum. Çok fazla bazen içerideki tartışmalara çok ehemmiyet veriyoruz bu söylentilere. Ancak dışarıdan bakmayı çok beceremiyoruz. Çok uzun zaman böyle okunmamış kriz. Halbuki baktığınızda 1870'lerde, 873 nedir? Uzun depresyon. Büyük depresyonlar. İlk büyük depresyon o işte. 1929'dan önce, gerçekten çok daha uzun süren bir depresyon. Dünya ekonomisini çok derinden sarsıyor. Çünkü küreselleşmiş dünya ekonomisini yaşadığı ilk bunalımdan bahsediyoruz. Ve gerçekten bir anda “sudden stop” diyorlar ya, gelişmekte olan ülkelere o 1820'lerden itibaren hız kazanan, çünkü bağımsızlığını kazanan işte Balkan ülkeleri olduğu gibi Latin Amerika ülkelerine de çok ciddi fon akışları başlıyor. 1873 yılında bir anda bu fon akışları sert bir şekilde kesiliyor. Dolayısıyla bundan sonraki süre işte Osmanlı'da aynı şekilde çok yüksek faizlerle borç bulabiliyor veya bulamıyor zaten 1875 yılında. Yani bu artık yeni fon girişlerinin kesilmeye başladığı dönemde de o borcu döndüremediği için iflasını ilan ediyor. Nereye kadar? 1879 yılında Rüsum-u Sitte İdaresi idaresi kuruluyor, içerideki borçlarla, Galata bankerleriyle. Ve daha sonrada 1881 yılında da Düyun-u Umumiye idaresi kuruluyor biliyorsunuz.

Düyun-u Umumiye idaresinin kontrolü altındaki kaynaklara baktığımız zaman o dönemde işte borçların teminatı olarak gösterilen kaynakların ön plana çıktığını görüyoruz. Nedir burada? Özellikle iki tek el tütün ve tuz tekeli. Bunlar Coşkun Hoca bahsetmişti ya bunlar anlaşma kapsamı dışında tutuluyor. Şimdi 838 anlaşmasının şöyle bir şeyi var aslında. İngilizler, Mehmed Ali'yi sıkıştırmak istiyorlar.

Mehmed Ali gerçekten modern Mısır'ın babası, çok kapsamlı bir kit sistemi kurmuş ve dolayısıyla bunlardan faydalanarak da güçlü bir merkezi devlet oluşturmuş. Osmanlı'da zaten bir şey yok. Osmanlı'da tütün ve tuz tekeli, dolayısıyla bu iki tek el anlaşma kapsamı dışında bırakılıyor. Tütün ve tuz tekeli de en önemli gelir kaynakları. Öbür tarafta Mehmed Ali'nin kart tekeli İskambil kağıtları falan filan kibrit vesaire bir sürü farklı farklı tekeller var. Modern Batılı devletlerdeki bu tekelleri almış bir şekilde uygulamaya koymuş. Osmanlı da sınırlı kalmış. Tütün ve tuz tekeli damga pul vergisi damga vergisi, balıkçılık üsmü ondan sonra İpek öşrü, Doğu Rumeli vergisi gibi böyle bazı gümrük vergileri var bunun içerisinde. Bir iki daha böyle haraç var. Şimdi bu gelirler 1881 yılında Düyun-u Umumiye'nin kontrolü altına teslim ediliyor. Düyun-u Umumiye bu gelirleri toplayacak, bu gelirleri idare edecek ve bu gelirler üzerinden de borcun ödemesini gerçekleştirecek. Gerçekten o dönemde yani Osmanlı maliyesinin gelirlerinin üçte birinden fazlasına tekabül eden bir gelirden bahsediyoruz. Yani devlet içerisinde devlet olarak tanımlanıyor. Düyun-u Umumiye burası da işte Düyun-u Umumiye

binası görüyorsunuz. Bugünkü İstanbul Erkek Lisesi o dönemin gerçekten en ihtişamlı yapılarından bir tanesi değil mi hocam? Yani karşısında Babıali var biliyorsunuz böyle karşı karşıya bakıyorlar. Baktığınızda bir tarafın görkemi, diğer tarafın onun yanındaki o mütevazı yapısı aslında o emperyalizmin Osmanlı Devleti üzerindeki tahakkümünü de bence güzel bir şekilde ortaya koyuyor. Ben burada ilkokul öğrencisiyken kursa gitmişim. Altında tüneller olduğu söylenirdi. Bildiğim kadarıyla da gerçek tüneller sahile kadar gidiyor Düyun-u Umumiye binasında. Oradan altınlarla taşıyorlar. Yani gelen geliri, toplanan vergileri bir şekilde alıyorlar, Düyun-u Umumiye binasına getiriyorlar o tünellerle sahilden, ve aynı şekilde yine o tünellerle dışarıya o paralar taşınıyor. Kocaman bir kasa dairesi vardır. Ayrıca da İstanbul erkek sitesi içerisinde gezenler bilir. O Düyun-u Umumiyenin kasası. Şimdi böyle bir kurum. Şimdi bu kuruma çalışmaya başlarken tabi ben, biz 1960'larda özellikle çok ciddiyiz. O dönemin sol yazının üzerinde çok durduğu bu bağımsızlık vurgusunun önemli örneklerinden bir tanesi. Çünkü Türkiye'nin nasıl bağımlılaştırıldığı, nasıl zorla borçlandırıldığı üzerine çokça şey okumuştuk ve o şekilde de ben de özellikle bu Düyun-u Umumiye birazcık daha detaylı çalışmak istedim. Yalnız tabi orada siyasi yazınla işin gerçekleri arasında çok farklılıklar da olduğunu görüyorsunuz. Yani emperyalizmin de biraz daha karmaşık bir yapı olduğunu da ortaya koyuyor. Dün tartışmışlar, Leventler emperyalizm tartışmasını. Bence birazcık da bu tartışmaya da girelim buradan. Yani emperyalizm öyle her yerde aynı şekilde işlemediği gibi çoğu zaman da çok basitleştiriyoruz. Zorla borçlandırıldık. Mesela okumaya başladım. Hikâye bu tabi, zorla nasıl borçlandırıldığımız, ama yani zaten orada hikayede bir uymayan bir şey var. Yani kimse kimseye biz sana illa borç vereceğiz demiyor. Var. Buna benzer örnekler mesela Afrika falan gibi ülkelerde görebiliyorsunuz bunu. Orada bazı haklar elde etmek için ama şimdi mesela Osmanlı'da nasıl biliyor musunuz? Osmanlı çünkü sonraki dönemde şimdi görecekseniz bakın biraz şu grafikleri de göstereyim size. Bakın bu Şevket hoca'nın mesela Osmanlı dış ticaretine dair çıkardığı grafik kendi derlediği veriden. Bakın görüyorsunuz yani dış ticarette çok ciddi 38 anlaşmasından sonra bir artış gerçekleşiyor. Hem ihracatta hem ithalatta. Bu arada Coşkun hoca'nın dediği gibi yani buradaki esas mesele Osmanlı açısından hala daha 1838 anlaşmasında ihracat vergileridir. Bu arada karşı taraf da bunu mesele ediyor. Karşı taraf her şeye rağmen bunu mesele ediyor. Neden mesele ediyor orada artık daha farklı bir ekonomi mantığı, modern iktisat mantığı yerleşmiş ama bunların da burada ihracat derken bunların da Türkiye'den ihtiyaç ithal edeceğini ham madde, doğal kaynaklar vesaire. Dolayısıyla onlar için de burası önemli ama Osmanlı orada dışarıya mal çıkışını hala daha engelleme zihniyetinde ve en önemli aslında dağıtıcı etkisi de, 1838 anlaşmasını biliyorsunuz ve en önemli kapitülasyon örneğidir, iç gümrük vergileri. Yani orada da ezberde bir yanlış var. İç gümrük vergileriyle

aslında ekonomiyi alt üst ediyor. Çünkü gayrimüslimler proteje oldukları için yabancı ülkelerin vatandaşlığını alarak iç gümrük vergilerinden muafiyet elde ediyorlar. Ve dolayısıyla bir anda ülke içerisindeki sermaye yapısı değişiyor. Bunu Ömer Seyfettin'de orada burada çok fazla hikâyede bulabilirsiniz ama bunu da bu meseleyi de yakalayıp aslında bizim halkımıza sunan, yazan, çizen kişi de Parvus Efendi dediğimiz Alexander Herplant diye Rusya'dan kaçmış bir marksist. Burada Parvus Efendi adını almış. O da çok ilginç hikayedir. Ondan sonrasını da okumanız lazım. Yani Parvus Efendi'nin tam olarak kim olduğunu hala daha bilemiyoruz. Alman ajanı olması vs. falan. Çok ilginç bir figür. Ama iktisadı bildiği muhakkak. Çünkü gerçekten Türkiye'nin o karşı karşıya olduğu emperyalist saldırı konusunda bence ayağı en yere basan analizler Parvus Efendi'ye ait çünkü ekonomiyi biliyor. Şimdi orada özellikle dikkat ederseniz 1890'lardan sonra tekrardan bir duraklama olduğunu, tabi 1870 krizinin de burada etkisi var. Ama 1890'dan sonra çok ciddi tekrardan dış ticaretin ivme kazandığını görüyoruz. Bu özellikle Düyun-u Umumiye'nin etkisini de bize gösteriyor.

Düyun-u Umumiye ile birlikte çok ciddi kapsamlı bir dönüşüm yaşandığını görüyoruz. Yabancı yatırımların Türkiye'ye girmeye başladığını görüyoruz. Şurada size kısaca göstereyim mesela. Bakın sermaye girişleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişleri o 1859-1913 arasında, Düyun-u Umumiye'nin kuruluşunun ardından çok ciddi hız kazanıyor. Ve tabi ki burada da kar transferi, Osmanlı'dan gerçekleşen kar transferi o da hız kazanıyor Düyun-u Umumiye'nin kuruluşundan sonra. Yani ortalama bakın yıllık 548.000 £ iken daha sonra Düyun-u Umumiye sonrasında 2 milyon £ gibi bir seviyeye ulaşıyor. Neredeyse 4 katı. Ve yine bu Zafer Hoca'nın, kendisini yakın zamanda kaybettik. Biliyorsunuz Zafer Toprak'ın derlediği veri. Zafer Hoca'nın derlediği veriye baktığımızda bu 5 yıllık hareketli ortalamalarda. Düyun-u Umumiye öncesinde 19 yabancı şirket kurulurken bu 1914 yılı itibariyle 213 gibi seviyeye erişiyor. Özellikle 1900'lerde buranın da çok hız kazandığını görüyoruz. Çünkü Düyun-u Umumiye aslında baktığımızda bu yabancı şirketleri incelediğinizde kimler bunlar? Osmanlı Bankası, Tütün Rejisi'ni biliyorsunuz. Tütün tekeli daha sonra Tütün Rejisi'ne iki sene sonra devrediliyor. Tütün Rejisi bunlar aynı insanlar. Aynı insanlar. İnternet kaynaklarının gelişmesiyle bu insanların gerçekten İngiliz ekonomisindeki veya Avrupa ekonomisindeki rollerini İngiliz devletindeki rollerini daha iyi anlamaya başladık. Bunlar gerçekten pek çok kolonide görev yapıp ondan sonra gelip İngiltere'ye geri dönüp orada çok önemli roller almış insanlar. Ama Türkiye'de de pek çok şirketin yönetiminde bu insanlar var. Yani işte Edgar Vincent var bunlar içerisinde. Vincent Kayard var. Yani aynı isimleri farklı farklı yerlerde görüyorsunuz. İş yapacaksanız bunları arkanızı almanız lazım. Mesela işte geçtiğimiz günlerde Deniz'le konuşuyorduk bunu. Mesela burada şey var. Galata Tünel. Tünel inşaatından sorumlu şirketin

başındaki adamın mektupları var onu görecektiniz. Adamdan bir o rüşvet alıyor bir öbürü rüşvet alıyor. Adam bulamamış doğru bağlantıyı. En sonunda dergilere yazıyor diyor ki ya benden herkes diyor rüşvet istiyor diyor işimi bitirmek için diyor. Ondan sonra yeni birisi çıkıyor diyor. Adam sürekli birisine rüşvet veriyor ve çözemiyor işini. Şimdi doğru tanıdığı olmak bu tip ekonomilerde bu tip ülkelerde çok önemli ve dolayısıyla yabancı sermaye girişi böyle giriyor. Böyle gerçekleşiyor. Düyun-u Umumiye bu açıdan önemli bir rol oynuyor. Ama Osmanlı açısından baktığımızda Osmanlı da demiyor ki ya kaptırdık biz gelirlerimizi. Biz yabancıların bağımlılığı altına girdik, boyunduruğu altına girdik. Aman bunları bir an önce kovalım diyor mu? Yok. Çok memnun halinden. Bakın şimdi o benim ezberim kısa zaman içerisinde Düyun-u Umumiye'nin raporlarını okumaya başladığım anda bozuldu. Çünkü adamlar diyor ki ya bunlar diyor yine bize baskı yapıyor diyor borçlanalım diye. Osmanlı diyor gel diyor bunların da gelirini al diyor. Bizim için diyor şu kadarlık bir daha borç çıkart diyor. Adamlar istiyor mu bunu? Hayır, adamlar istemiyor. Adamlar diyor ki hayır daha yapmayalım diyor. Bizim boyutumuzu aşiyor, bir de daha niteliksiz kaynaklar genele ortak olacaklar. Bu işe girmeyelim diyor Düyun-u Umumiye yönetimi. Ama en sonunda diyorlar ki ya bunlarla aramızı iyi tutmamız lazım. Bir de eğer ülke batarsa biz de batırız. Bu çok önemli. Bence IMF ile arasındaki ayırım noktası bu. Yani Düyun-u Umumiye daha aşırı bir örnek değil. IMF çok daha aşırı bir örnek. Onu da vurgulamak lazım. Ve dolayısıyla da Osmanlı, bakın göreceksiniz burada, Osmanlı borçlarının üzerindeki risk primi, Osmanlı çok daha fazla ve daha düşük faizle borçlanmaya başlıyor uluslararası piyasalardan Düyun-u Umumiye'nin garanti altında. Bakın görüyorsunuz bu spread İngiliz konsollarıyla bunlar ebedi enstrümanlardır İngiliz konsolları. Ebedi tahvillerdir, yani sonu yok bitmiyor. Yakın zamanda galiba son konsolu da geri aldı. 2-3 sene önce İngiliz hükümeti. İngiliz konsollarıyla Osmanlı tahvilleri arasındaki faiz spread'ine baktığımızda bakın çok belirgin bir şekilde Düyun-u Umumiye'nin kuruluşundan sonra bunun gerilediğini görürüz. İlk borçlarda biraz daha düşük ondan sonra yükseliyor ve yüzde 8'ler civarında son bizim de varlık fonunun tahvil Eurobond ihalesi 8.5 gibi faiz verdiler. Ona da hatırlatayım. Onu da söyleyeyim yani.

Baktığımızda dolayısıyla borçlanma da özellikle daha düşük maliyetli ve daha yoğun borçlanma olanağı tanıdığını görüyoruz. Bunu dediğim gibi ne Düyun-u Umumiye idaresi istiyor ne buradaki temsilcilerin bağlı oldukları borçlu konseyleri istiyor. Hepsi diyor ki hayır daha fazla borçlanmasın Osmanlı bizim şeyimizi ödesin ama bunu yapmak zorunda kalıyor. Şimdi baktığımızda Düyun-u Umumiye bir kere ikili bir karakteri var. İçerideki yapıyı tamamıyla tahrip ettiğini söylememiz mümkün değil modernleştiriyorlar. Zaten emperyalizm böyle bir şey. Hindistan'daki İngiliz emperyalizmi içinde aynı şeyi söyleyebilirsiniz. Zaten

Marx'ı bazıları çok eleştirir. Yani niye İrlanda için farklı konuşuyor da Hindistan için farklı konuşuyor orada geliştirici yönüne vurgu yapıyor. Aynı şekilde Osmanlı için de böyle bir şey var. İçerideki ekonomik yapıyı geliştiren modernleştiren dünya kapitalizmine yakınlaştıran bir tarafı var. Ama emperyalist niteliğini değiştirmiyor. İşte oradaki kar transferi boyutunu görüyorsunuz. Şimdi bir tarafa baktığınızda gerçekten mesela Trablusgarp savaşı oluyor. İtalyanlara karşı savaşıyoruz. Düyun-u Umumiye buradan alıyor parayı buradan kazandığı parayı İtalyanlara Osmanlı'nın savaştığı İtalyanlara kredi veriyor savaşta kullanılması için. Bir tarafında böyle bir yapı. Öte tarafında bizim kapitülasyonlarla tanıdığımız bazı istisnalar var yabancılar için. Mesela damga vergisi istisnası diyor ki ya kardeşim böyle adaletsizlik olmaz diyor. Kendi büyük elçilikleri nezdinde girişim yapıyor ki yabancılar vergilendirilsin. Veya Fransızlar o Fransız şarabı var ya bu arada saymadım size. Önemli gelirlerinden bir tanesi de alkol vergisi. Şimdi Fransızların o meşhur Fransız şarabı buraya vergisiz giriyor. Ama Türkiye'de üretilen şarap o dönemde Fransa'ya vergiyle giriyor. Mesela burada çok ciddi lobi faaliyeti yapıyor Düyun-u Umumiye. Ya böyle bir adaletsizlik olabilir mi diyor. Bir tarafa Fransız şarabı böyle girecek ama bizim şarabımız Türk şarabı giremeyecek. Mesela ipek öşrü meselesi, ipek üreticiliği, çok büyük bir salgın hastalık var. Bu da işte basiretsizlik. Bu da içerideki yöneticinin iş bilmezliği. Senelerce sürüyor. Bir türlü aşamıyorlar. Düyun-u Umumiye ipek vergisini şey alınca kontrolü altına alınca Pasteur'le hemen iletişim kuruyor. Ya diyor ki böyle böyle bir olay var. O da diyor ki Pasteur, benim çırağım en yakın öğrencim zaten Türkiyeli -Osmanlı tebaasından bir Ermeni gitmiş adam orada eğitim görmüş- ben adamı yollayayım diyor. İsmi şimdi unuttum. Adam geliyor. Çok kısa sürede hastalık aşıyor. Enstitüler kuruyorlar. Vesaire ve ipek vecihi üretiminde çok kısa sürede çok ciddi yol alınıyor. Gelirde çok büyük artış gerçekleşiyor. Bütün gelirlerde çok büyük mesafe kat ediliyor. Bunları birbiriyle besleyen alanlarda nasıl geliştireceğini görüyor mesela balıkçılığı işte geliştirirken aynı zamanda balığın saklanması işte tuzun da kullanılmasından dolayı tuz kullanımı da artıyor.

Dolayısıyla böyle ikili bir rol var. İçerideki ekonomiyi modernleştiriyor. Mesela çift taraflı muhasebe çift taraflı muhasebe çok önemli. Daha önce bakkal defteri gibi tutuyor muhasebe. Bu Osmanlı Bankası ve Düyun-u Umumiye daha sonrasında ekonomimizde yaygınlaşıyor. Ve pek çok idarecinin de ben Düyun-u Umumiye tasviye eden kişi Demokrat Parti döneminin müsteşarı Burhan Uğutan vardı. Ondan konuşmuştum. O bana şunu söylemişti. O dönemin yetiştirdiği özellikle Düyun-u Umumiye'de çalışan bürokratlar bize daha sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ön ayak oldular. Yani ekonomiyi orada öğreniyor insanlar. İşin böyle bir tarafı var. Dolayısıyla modernleştirici, geliştirici bir tarafı var ama öte

taftan da dünya kapitalizmine entegrasyonu hızlandırırken de buradan kaynak çıkışını da hızlandırıyor. Burada çelişkili bir yapı var mı dersiniz ben de çelişkili değil zaten. Emperyalizm böyle bir şey. Milliyetçi bir argümanla yaklaştığınızda orada sanki bunun her alanda bir “geri bıraktırma” gerektirdiğini düşünüyorsunuz. Oysa değil mi adam yani siz faydalanmak istiyorsanız zaten sömürecekmeniz dahi tırnak içerisinde bunu geliştirmeniz lazım. Gelişmemiş bir ekonomiyi, geri kalmış bir ekonomiyi ne kadar sömürebilirsiniz ne kadar kaynak transfer edebilirsiniz. Burada özellikle mesela o dönemin yatırımlarının en önemli unsuru nedir? Demir yolları. Demir yolları beraberinde ekonomide de. Mesela demir yollarına dönükte 1960'larda çok emperyalist bir şey olarak bakılıyordu, tabi ki emperyalizm en önemli yayılma aracı demir yolları. Çünkü o dönemin aslında sembolü, yani batı sanayinin sembolü, demir yolu üretimi ve gerçekten sac ayağı ama öte taraftan ekonomi için çok önemli. Vedat Elden mesela çok güzel gösterir onun kitabında, demir yollarının geçtiği bölgelerde vergi gelirlerinin nasıl arttığını, ekonomik aktivitenin nasıl geliştiğini. Şimdi buradan demir yoluna karşı çıkmak mümkün mü? Değil. Ama öte yandan da emperyalizmin en önemli ihraç malı olduğu da bir gerçek bu dönemde. Dolayısıyla bir taraftan Osmanlı ekonomisinin geliştiğini, öte taraftan da dünya ekonomisine entegrasyonunun hızlandığını ve bu müdahalelere daha açık hale geldiğini görüyoruz o dönemde. Şimdi bugüne geldiğimizde işte az önce söylediğim gibi son derece dışa bağımlı bir ekonomik yapı var ve sıkça biz o güne referanslar veriyoruz. IMF müdahaleleri oluyor diyoruz ki işte zamanda da Düyun-u Umumiye örneği yaşanmıştı. Şimdi ben karşılaştırdığım zaman şunu görüyorum. Düyun-u Umumiye ne olursa olsun ayağı burada olan bir yapıydı. Yani bu kendi açıklamalarında da kendi iç değerlendirmelerinde de kolayca görülüyor ki Osmanlı ekonomisi sağlıklı olduğu sürece Düyun-u Umumiye ayakta kalabilirdi ve pek çok noktada da aslında o öncelikten hareket ettiğini görüyoruz. Yani Osmanlı ekonomisiyle taban tabana zıt çıkarlar tanımlamıyor.

IMF için aynı şeyi kolaylıkla söyleyebileceğimizi düşünmüyorum. Yani mesela IMF Yunanistan örneği konusunda bir şey vardı. Bir Troyka toplantısı işte Yunanistan'la ilgili bir şey yapılıyor program açıklanacak. IMF bir projeksiyon yapmış. İşte diyor ki iki sene, üç sene daralacak diyor, üçüncü seneden sonra bu kadar büyüyecek diyor, dördüncü sene bu kadar büyüyecek diyor. Ama biliyorsunuz o sırada Yunanistan'da sokaklar yanıyor. Ortalık perişan. Şimdi herkes o modele bakıyor şöyle ilk başta sonra bir sessizlik oluyor ve bir anda kahkaha kopuyor. Herkes birden gülmeye başlıyor yapılan projeksiyona. Sonra diyorlar ki ya böyle çıktı, bizde biliyoruz çok anlamlı değil ama. Şimdi gerçekten böyle içerideki ekonomi üzerindeki tahrip gücü çok yüksek. Çünkü önceliği neydi? Orada bir 80'lerde özellikle 83'teki borç krizi sonrasında tanımlanan misyonu var bunun alacakların tahsildarlığı gibi. Yani programın

uygulandığı ülkeden ziyade, alacakların cephesinden sürece bakan ve o ülkede ne kadar tahribat yaratırsa yaratsın aslında borcu tahsilat önceliğiyle hareket eden bir yapıdan bahsediyoruz. Bu anlamda özellikle doğrudan bu gelir kalemlerini yönetme gibi bir sorumluluk terk edildiği için aslında Düyun-u Umumiye içeriye karşı çok daha fazla sorumluluk sahibiydi. O genel hazine gelirleri değil de o içerideki gelir kalemlerinin yönetiminden sorumlu olduğu için. Dolayısıyla IMF'nin çok daha tahrip gücü yüksek politikalar uyguladığını söyleyebiliriz. Bir diğer benzetme analoji de varlık fonuyla özellikle Düyun-u Umumiye arasında kuruyor. Şimdi genel o dönemki borçlanma pratiğine baktığımızda Osmanlı'nın en likit, en kolay teminat gösterilebilen kaynakları bir havuzda topladığını ve onun üzerinden borçlandığını söylemiştik. Bu da Osmanlı'ya özel de değil yani o dönemin dış borç pratiğinde özellikle çok teminat arz etmeyen hazineniz, yani şimdi bakın Osmanlı'nın bütçeleri yok. 1860'lardaki o bütçe reformu da bunda. Yani şimdi Stanford Show'un çok güzel çalışması var. Bütçeler çoğu zaman açılıyor, kapatılıyor. Ortadaki gelir tahminleri de gerçeğe uyuşmuyor. Buradan bir veri seti de oluşturamıyorsunuz. Şimdi böyle bir yapıdan bahsediyoruz. Neden abartılıyor bunlar? Bu arada hem bütçelerin hazırlanmasındaki art niyet dış borçlanma sebebiyle hem de aynı zamanda o reform çabaları da bugün olduğu gibi nasıl insan hakları reformu, bilmem ne reformu bütün bizde bu reformlar bir şekilde yabancının parasını almak için yapılır ya dışarıdan para taşıyabilmek için o zamanda böyle, reformların yapılma sebebi bu. Dolayısıyla siz belli teminatlar yaratmadığınız sürece gelir kalemlerini teminat olarak göstermediğiniz sürece borçlanmakta zorlanıyorsunuz veya çok yüksek faizlerle borçlanıyorsunuz. Bunlar gerçekleşiyor.

Şimdi bugün baktığımızda aslında varlık fonunun yapısı da böyle bir yapı. Tabii bunun ötesinde İzzeddin hocam varken bunu söylemek bana düşmez ama bütçeden de onu bir kenara kaçırıp o bütçeyi bypass ederek kontrol dışı bıraktıkları gerçeği de var. Bu da çok önemli. Onu yadsımıyorum. Ama bütçe dışı bir alan yaratmanın yanı sıra aynı zamanda daha kaliteli teminatları gelir kaynaklarını bir kenara koyup onun üzerinden borçlanma stratejisi yeni bir strateji değil. Çok prestijli bir strateji değil. Ve kesinlikle varlık fonu mantığıyla uyuşmuyor. Varlık fonu değil bu. Bu bir borçlanma fonu. Bunun üzerinden kaynak yaratıyorlar ve bu kaynağı farklı amaçlarla kullanabiliyorlar. Siz buradan artık sonuç çıkarın ne kadar benziyor ne kadar benzemiyor. Yani şu anlamda benziyor. İsrafa dönük harcamalar açısından benziyor. Çünkü evet Osmanlı'nın harcamaları mesela bir kısmı şeydir savaşlardan, ordunun ihtiyacından vesaire kaynaklıdır. Bu da üretken harcamalar olmadığını, üretken yatırımlara dönmediğini söyleyebilir. Zaten yok öyle bir tarafı. Yani üretim gücünü, verimliliği arttıracak bir tarafı yok bu harcamaların. Ama önemli bir kısmı da aslında verimlilikten son derece uzak harcamalar

işte yine sarayların yapımı vesaire. Hatta Coşkun Hoca'nın kitabında güzel bir örnek vardır. Yani şimdi bu kaime enflasyonunu anlatırken yanılmıyorsam zaten Hoca Abdülmecit dönemiymiş değil mi? Abdülmecit döneminde sadrazama soruyor ya diyor sarayın maliyeti ne olacak diyor. O da diyor ki işte çok ufak bir miktar söylüyor. Çok ufak bir meblağ söylüyor. Şu kadar sultanım diyor. Nasıl olur diyor. İşte kâğıt ve kalem parası diyor. Çünkü yazıyorsunuz yazıyorsunuz paranın üstüne. O değer oluyor. Yani şimdi böyle, kâğıt paraya bakış. Daha sonraki süreçte dış borca bakış da bu oluyor. Ve dolayısıyla bu borcun ağırlığını ne zaman hissediyor Osmanlı, borcu döndüremeyeceğini anladığında.

Bugüne döndüğümüzde baktığımızda aslında hikâye çok farklı değil. Yani Türkiye'nin dış borcunun katlanarak arttığı dışarıdan kaynak girişlerine giderek daha bağımlı bir yapı haline aldığımızı çok uzun zamandır vurguluyoruz. AKP'nin o büyüme döneminde de aynı şeyi söylüyoruz. 2000-2006 döneminde o bugün çok parlatılan hatta muhalefetin de kısmen çok parlattığı dönemde eleştirirken biz bunu söylüyorduk. Bu yapının sorunlu problemli bir yapı oldu. İçerideki ekonominin, üretim ekonomisinin aşama aşama tasfiye edildiğini, giderek dışa bağımlı bir yapı yaratıldığı ve aslında dışarıdan kaynaklanan fon girişlerinden de suni bir refah ortamı yaratıldığını bu fon girişlerinin hız kesmesi durumunda çok büyük bir krize yol açabileceğini söylüyorduk. O krizler yaşandı, bitti. Bugün hala daha baktığınızda işte muhalefet biraz o tarafa sarıldı. AKP'nin ilk dönemini bugün muhalefet temsil ediyor. 2. Dönemi işte AKP'nin bizzat kendisi var zaten. Böyle bir noktadayız. Ama baktığımız zaman aynı hikayenin tekrar tekrar karşımıza çıktığını görüyoruz. Burada Samir Amin buna "de-linking" diyor. "bağı koparma" diye tanımlayabilirsiniz. Yani global ekonomiyle kapitalist dünya ekonomisiyle bir dönem o bağlantıyı, bugünün koşullarında tabii ki ne kadar uygulanabilir tartışmalı, ama en azından dünya ekonomisinin önceliklerinden kendi bir noktada ayırıştırarak kendi önceliklerinden daha korumacı bir modelle yapılandırmak ve ondan sonra tekrardan açılmak gibi. Yani bazıları işte Ha-Joon Chang burada bunun önde gelen figürlerinden bir tanesi. İşte Güney Kore gibi ülkeleri örnek veriyor. Asya ülkelerine ki bence bunlar da çok özel koşullarda ortaya çıkmış ülkeler. Tekrarlanabilir örnekler olduğu konusunda benim ciddi kuşkularım var. Sadece o ülkelerin iç yapısı değil. Aynı zamanda küresel konjonktürdeki yeri açısından da yani Güney Kore gibi ülkelerin yaptığının başka ülkeler tarafından yapılmasına izin verilmiyor olduğunu da gözden kaçırmamak lazım. Çin ve Rusya gibi ülkelerin karşısında Güney Kore'nin ne temsil ettiği üzerinden bu süreci okumak önemli diye düşünüyorum. Yani kısacası baktığımızda Osmanlı'dan gene Türkiye'nin macerasına bu kadar ciddi analogiler yakalayabiliyor olmamız bile aslında çok fazla şeyin değişmediğini gösteriyor. Çok şeyin tekrar ettiğini gösteriyor. İşte 1880'lerde yaşadığınız krizi, 1980'lerde yine yaşıyorsunuz. Yüz yıllık

arayla çok büyük iki tane borç krizi ve çok kritik dönüm noktaları Osmanlı ekonomisi ve Türkiye ekonomisi açısından. Önümüzdeki dönemlerde de çok fazla şey değişmeyecekmiş gibi gözüküyor. Oralara dönüp dönüp bakacağız tekrardan ve geleceği açıklamaya çalışacağız. Bugün görünüm bu. Teşekkür ederim.

salondan - Ben sorumu Coşkun Bey soracaktım. Tanzimat döneminde Osmanlı imparatorluğunda ekonomik alanında reformlar gerçekleştirildi, bu reformların ekonomi üzerinde etkileri neler oldu? Onu soracaktım. Bir de bugün Türkiye'de bir Tanzimat Dönemi yaşatılabilse bu ülkenin şu anki döneminde yardımcı olabilir miydi? Kendi düşünceleriniz de ülkenin durumuna yardımcı olabilecek düşüncelerinizi tarihle entegre ederek anlatabilir misiniz?

salondan - Öncelikle çok değerli hocalarıma teşekkür ediyorum. Gerçekten bize bir iktisat tarihi gezisi oldu bu. Benim için çok faydalı oldu. Bu okumalar sırasında kafama takıldığım bazı hususlar var. Bu hususları da kronolojik sıraya göre sormak istiyorum ama kim cevap verir bilmiyorum. Coşkun Hoca'dan başlayayım. Osmanlı toprak düzeninden başlamak istiyorum. Osmanlı tımar sisteminin Osmanlı'ya has bir sistem olduğunu söyleniyor. Bir kısım hocalarda diyor ki hayır Osmanlı'ya has bir sistem değildir bu. Roma'dan alınmıştır. Osmanlı bunu kendine göre adapte etmiştir. Hangisi doğru? Çünkü bu sistem Osmanlı'yı uzun süre ayakta tutabilmiş bir sistem ve o güne göre geçmişe göre bana göre çok da kötü bir sistem değil. Daha sonraki yıllarda tabii işler değişiyor. Kırım Savaşı ve diğerleri yeni bir reform hareketine girmek zorunda kalıyorsunuz. Mecburiyetten. Burada da söylenen şu yine Tanzimat'ın ilanı dahil daha sonraki olaylar, reformlar hep dış baskılarla oldu. Ben buna inanmıyorum tam. Ama dış baskılara etkisi vardır ama her şeyi de dış baskıya bağlamak da bence kolaycılık olur. Burada dış baskıların ne kadar etkisi vardır?

yDiğer bir soru. Cumhuriyeti kuranlar ilk yıllarda benim gördüğüm bu kadarıyla ülkenin en fazla borca ihtiyacı olduğu dönemde bile borçlanmaktan kaçınıyorlar. Çünkü harpten çıkmış farklı zarar kuvvet var, şeyler yapılması lazım. Bunlar rağmen, bunlar rağmen diyorlar ki çünkü yaşamışlar geçmişte. Düyun-u Umumiye'yi yaşamışlar. O dönemin yöneticileri bunlar borçlanmadan yapıyorlar. Uzun süre Türkiye Cumhuriyeti borç ödeyici ve bu anlamda borçlanmıyor. Bu doğru mu yanlış mı tartışılır ama bu tespit. Burada ben okuduklarımı bir tespiti daha size sormak istiyorum, güncele bağlayarak. Biliyorsunuz yap işlet devret modeli bu Osmanlı'nın son zamanlarında kullanılan çok sık kullanılan bir model. Yani bugünün modeli değil bu. Çünkü para yok, pul yok, ihtiyaç var, su lazım, İstanbul şehrine demir yolu lazım, şu

lazım bu lazım para yok yatırım yok ne yapacak mecburiyetten diyor ki ben bunlara imtiyaz vereyim yapsınlar işte suyu dağıtsınlar şu olsun bu olsun daha sonra görülüyor ki bu imtiyazlar bize çok pahalıya patladı. Fakat benim üzerinde durmak istediğim husus şu ve bu konuda da bir araştırmaya rastlamadım ben ya rastlamamış olabilirim. Osmanlı dönemi yap işlet devret sözleşmelerine bakıyorum. Bir de bugüne bakıyorum tabi ki bugünkü sözleşmeleri okumak mümkün değil gizli olduğu için onları okuyamıyorum ileride okuyacağız belki ama en azından basına yansıyanlar kadarıyla Osmanlı yap işlet devret sözleşmelerin de iki hususa çok dikkat ediyor bütün sözleşmelerde bu var ve bu karşı taraf bu iki hususu söyleyeceğim iki hususu kaldırmak için çok uğraşıyor fakat buna rağmen o çok zor durumda olan Osmanlı bile hayır bu iki hususu kaldıramam diyor, nedir bu iki husus? Bir diyor sözleşmeler Osmanlı lirası ile olacak bundan vazgeçmem diyor, iki ihtilaf halinde Türk mahkemeleri var. Bugün bakıyorum mesela bunlar yap işlet devre modelinde yok. Son bir soru çok uzattım farkındayım aman bizim Cumhuriyeti Osmanlı'dan aldığımız kurumlar var Cumhuriyet bu kurumları güncelleyerek bugüne kadar getirdi bugün de bu ancak maalesef burada kurum ismi açıklamak istemiyorum bu kurumların bir kısmı Osmanlı'dan gelen bu kurumların bir kısmı çok yakın tarihte kapatıldı çok acıdır ki Osmanlı'ya öykünen diyeyim nasıl tam kelimeyi bulamayacağım ama Osmanlı'ya öykünenler tarafından bu hükümetler tarafından bu kurumlar kapatıldı.

tacettin kökçü - Bu konuların sunumu için teşekkür ederim ama ben toplantının güncele ve yaşama daha fazla değmesi gerektiğini düşünüyorum bu açıdan İzzeddin Hocama çok teşekkür ederim Orhan Hocama dün güzel bir soru sordu katılımcılardan bir arkadaş emperyalizm tehlikesini pek görmediğini söylemişti ben bir önceki katılımcının süresinin yarısını geçmemek üzere kullanmak isterim tarım gerçeğini herhalde pek ayırımında da değiliz büyükşehirler olarak şu anda tarımda borçluluk 400 milyara doğru gitmektedir tarımda istihdam son 19 yılda yüzde 33 azalmış durumda, kişi başına ekilen tarım alanı 90'larda 0.76 hektar iken şu anda 0.28 hektara düşmüş durumda ve tarım açısından çok yaşamsal 29 ilimizin 3'de 2'si maden ruhsatıyla ruhsatlandırılmış durumda. 2020 yılının 10 ayındaki ithalat tutarı 12 milyar dolar iken şu anda 20 milyar dolara düştü.

Hızlanarak diğer bir konuya geçmek istiyorum kalkınma hızı belli oldu 2023'ün herhalde haberi var katılımcıların gerileyen tek sektör tarım ve en az katkı sağlayan 2. sektör sanayi yani istihdamın temel lokomotif olan sanayileşme yüzde 4,5 kalkınma hızına artı yüzde 1 ile katkı sağlayabilmiş. Bir başka konu köy enstitüleri de kapanışı hikayesidir ama bu demokrat partimi CHP mi kapattı sığlığının ötesine geçmemektedir sadece ben ilgililere şunu önermekteyim

hararetle lütfen Google'a bir köye enstitüleri ve fullbright girerseniz orada en uzun 3 yazıyı şöyle bir zahmet okuyuverin yani o açıdan İzzeddin hocamızın söylediği çok değerli.

Tabi diğer konuya da sataşmadan geçmek istemiyorum atı alan Üsküdar'a geçtikten sonra hocam o meclisin ve oy hakkının değerinin ne olduğunu hep beraber yaşıyoruz daha ağırını da yaşayacağız büyük bir ihtimalle ya yaz saati ısrarı veya orman yangınlarıyla yeterince ilgilenmemesi filan sonuç ne yapmalı aslında ne yapmalıyı burada konuşmak gerekiyor tamam katılımcıların çoğu izleyicilerde dahil biraz aydınlık saçlı durumdayız ama. Sanıyorum emperyalizm bizim köy nüfusumuzu yüzde 7'sine düşürerek - tabi bu sadece emperyalizmin etkisi değil yerli işbirlikçileri de burada çok ciddi işler üstlendiler o Lozan'da masada reddettiklerinizi birer birer önünüze koyacağız dendiğini eğer hata hatırlıyorsunuz ne yapmalı ben şimdi köylerle etkileşim halinde olmaya çalışıyorum ben bunu yapabiliyorum ama sizler biz yapamayız demeyin lütfen o zaman köylere gidemiyorsanız banliyölere gidin diyeceğim yani o daha ağır bunu yapamazsınız size haksızlık etmek istemem o yüzden köylere, kadınlara, çocuklara lütfen bir dönün bir bakın. Bugün üretim zaten söyledim yani tarımla ilgili şeyleri iletişim ve etkileşim de yapmanın kritik bir noktası o yüzden sosyal medya facebook gibi böyle zaman tüketen heder eden şeyleri bir yana bırakıp LinkedIn diye daha iyi bir uygulama var İzzettin hocamla da oradan bağlantım var LinkedIn kullanmanızı öneriyorum en azından sizin gibi insanların veya bir şeyler yapma derdi olanlarla paylaşabilirsiniz.

emre kaleli - Hocam merhaba Emre Kaleli ben çalışma ekonomisi ve endüstriyi ilişkileri bölümünde ikinci sınıf öğrencisiyim hocam Osmanlı'da farklı yüzyıllarda bir iş gücü yetersizliği göze çarpıyor gerek maden sektörlerinde zorunlu çalıştırma olsun gerek fırkayı, islayı, ordusuyla beraber Çukurova'da tarım yapılması için Türkmenlerin zorunlu iskanı ve diğer benzeri uygulamalar olsun yine belki İberya'dan gelen Yahudilerin iktisadi ticari hayatı güçlendirmek, desteklemek amacıyla Türkiye'de iskanı olsun Türkiye'de farklı yüzyıllarda dediğim gibi nitelikli iş gücü problemi göze çarpıyor. Sorum şöyle olacak Anadolu'nun coğrafi büyüklüğü ve iktisadi kapasitesi göze alındığında acaba nüfusumuz yeterli mi? İkinci sorumda nitelikli iş gücü neden Türkiye'de sağlanamıyor okullarımız niye hala çok başarısız bunu merak etmiştim çok teşekkür ederim.

coşkun çakır - Çok teşekkür ederim sorular için ben önce genç arkadaşımın, belki öğrencimiz, Tanzimat sorusundan başlayarak kısaca ve Halit Bey'in sorusunun ikinci kısmı da Tanzimatla ilgili olduğu için iki soruyu bir yapı ağlayarak bir iki şey söylemek isterim. Benim bir çalışmam var, Türk aydınının Tanzimatla imtihanı başlıklı orada gördüğüm bir şey var Tanzimat ilan

edildikten sonra dönemin entelektüellerinden bürokrat, elit kişilerinden başlayarak günümüze kadar hala tartışılan belki bitmeyen Arapların bu sonsuz hikâye diye adlandırdıkları hikayede olduğu gibi devam eden bir tartışma problematik. Şerif Mardin onun için şöyle bir ifade kullanıyor ödünç olarak söyleyeyim; Tanzimatla ilgili yaklaşan bu Türk aydınlığının ideolojik dünya görüşünü yansıtmaması bakımından nerede yer aldığına tekabül eder, bende çalışmam da yer verdim çünkü Tanzimata karşıt olmak yahut taraf olmak bir dünya görüşü bir ideolojik pozisyon belirlemek gibi bir şey. Türkiye'de bazı konular vardır ki Murat Hoca biraz önce Düyun-u Umumiye konusunda kısmen değindi o konuları çok objektif koşullar altında tartışmak mümkün değil. Ön kabullerden ötürü, bir takım ön kabullerimiz var onu aşmak çok kolay bir şey değil en azından kendi adıma söylüyorum birtakım konularda benim ön kabullerim var ve ön kabullerden ötürü o konuları çok sağlıklı tartıştığımı söyleyemem.

Değerli arkadaşım senin adın neydi? Sude, yine Eric Hobsbawm toprağı bol olsun, ikinci defa anayım bütün dünya tarihini ikiye bölebiliriz diyor, sanayi devrimine kadar ve sanayi devriminden sonra bunu kutsadığı için değil insanlık tarihini olağanüstü ölçüde değiştirdiği için. Milattan sonra 1800 yıl ondan önce ne kadarsa artık 5.000-10.000 nereye kadar gidiyorsa artık Göbekli tepe daha gerisi insanoğlunun birikimiyle değişim anlamında 1800'lerden sonraki hadi 1760 daha sonraki değişimine karşılaştırdığımızda ikincisi daha ağır basar diyor, bu çok önemli.

Türkiye'nin imparatorluk devri olsun, Cumhuriyet devri olsun, bazıları böyle adlandırır, tarihinde de Tanzimatın bir reform olarak, öyle sanıyorum ki, Türkiye tarihini ikiye böldüğünü düşünüyorum. Cumhuriyet elbette 1923'te ilan edildi ama Cumhuriyeti intikal eden kurumların tamamına yakını; Danıştay, Sayıştay, iktisadi kurumlar, siyasal kurumlar vs. referans sisteminde kimi farklılıklar olmakla birlikte Osmanlı 19. yüzyılından yahut Tanzimat sonrasında intikal etmiştir. Modern okullar vs., bugün işte Darülfünun diyorsunuz İstanbul Üniversitesi işte Mektebi Tıbbiye Şahane diyorsunuz Tıp Fakültesi Berri Hümayun, Bahri Hümayun, İTÜ vesaire, şunu söylemeye çalışıyorum detaylandırabiliriz, hemen hemen oradan intikal eder. Dolayısıyla Tanzimatın iktisadi reformları, Tanzimatın reformları, şu başka bir sorunsal ile cevabımı vermiş olayım. Tanzimatçılar dahil olmak üzere ve Tanzimat üzerine yazan çizilenleri dahil olmak üzere Tanzimatın ne zaman ilan edildiği konusunda kabaca mutabıklar 3 Kasım 1839. Ama Tanzimatın ne zaman bittiği konusunda mutabık değiller, bir kısmı 1871 de Ali Paşa'nın Mehmet Ali Paşa'nın ölümüyle birlikte çünkü Tanzimatın dört bir şeyi var Ali Paşa, Fuat Paşa en başta Reşit Paşa ve Cevdet Paşa Namık Nedim Paşa'yı da ekleyebiliriz, ayrıca Mithat Paşa'yı da ekleyebiliriz ama asıl dört kurucu babası Mustafa Reşit Paşa uygulayıcısı Ali Paşa'dır, Ali Paşa 1871 de ölünce aslında Tanzimat dönemi kapanmıştır,

diyenler var. Bir kısmı diyor ki hayır özellikle hukuk sahibesinden bakıldığında 1876'da kanuni esasının ilanına kadar devam etmiştir. Bir kısmı diyor ki hayır 1922'de Osmanlı sonlanıncaya kadar devam etmiştir. Bir kısmı da diyor ki Tanzimat devam ediyor esasen, Tanzimat kelime anlamına da uygun olarak devam ediyor.

Bence sizin dediğinize de bir şeyle bir cümleyle katkı sağlayım. Baskıyla mı yapıldı? Murat Hoca aslında Düyun-u Umumiye örneğinde bunu yaptı. Bence bunu tek taraflı okumamak lazım benim yine sosyal bilimlere de çok değerli bulduğum çok faktörlü açıklama yolunu metodunu benimsemek lazım. Onun için çok faktörlü açıklamak lazım, şöyle söylenebilir. Tanzimat zorla mı ilan edildi? Baskıyla mı? Evet deriz ve onun altına doldurabiliriz. Hayır zinhar zerre baskı yoktur deri onun altında doldurabiliriz. Ama gördüğümüz şu, 1830'ların başında Osmanlı'nın karşı karşıya kaldığı Murat Hoca'nın değinmiş olduğu Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın baskılaması, çünkü reformlar Osmanlı'dan daha önce Mısır'da başlamıştı, gazete önce çıkarıldı hukuksal reformlar önce yapıldı falan, 20 yıl neredeyse fark var. O baskılamanın neticesinde Osmanlı'ya karşı olan tutumunu artık sadece bir muhalefet olarak değil silaha da çeviriyor ve nihayet Nizip'te Osmanlı ordusunu yeniyor, sonra oğlu İbrahim Paşa 1834'te Kütahya'ya kadar geliyor zapt edilmese belki payitahta kadar yürüyecek, bilemiyoruz, varsayımlardan hareket ediyoruz nereye kadar yürüyeceği konusunda. Ama şunu söyleyebilirim Osmanlı İmparatorluğu'nda 3 veya 4 defa haneden değişikliği söz konusu olmuştur, onlardan birisi de budur. Bir tarafıyla baktığınızda İngiliz Rus mücadelesinin sonucu İngilizlerin baskısıyla olmuştur, ama diğer tarafta zaten Paris'te mektep açacak kadar Osmanlı bürokratları Avrupa'da yetişiyordu, Paris'te mektep açılmıştı. Osmanlılı gençler yetişiyordu orada. Mustafa Reşit Paşa Mehmet Sadık Refat Paşa yani Fuat Paşa bunların hepsi zaten batıda ciddi bir şekilde görev almış, bulunmuş, kimisi eğitim görmüş bürokratlardı, bürokratik elitti ve bunlar bu zaten istiyorlardı kaldı ki Sultan 2.Mahmut tanzimatı çok istiyordu. Reformcu kişiliğiyle artısı eksisiyle birlikte bunu zaten planlayan birisiydi hazırlayan 2.Mahmut üstüne konan Abdülmecit olmuştur. Bu anlamda şunu söylemeye çalışıyorum baskı ile ilan edildi bir yönüyle evet ama çoğu yönüyle değil dolayısıyla cevabı muhtelif vermek lazım.

Tımar sistemi çok uzun bir konu, Osmanlı sisteminin özü, Klasik sisteminin özü bence Tımar sistemine dayanmaktadır. Orda da üçlü sistem var, tımar sisteminin bir askeri ayağı vardır taşra askerlerini teşkil eder, merkezde kapı kulları taşrada sipahiler eyalet askerleri. 2.Mali ayağını teşkil eder Kamu gelirlerinden transferi toplanması tahsilini Tımar sisteminden yapılır. 3.İdari ayağını teşkil eder çünkü oradaki yöneticiler sipahiler hala topraktaki feodal beyler değildir. Merkezden atan bürokratlardır, yarın bir gün kafasını kulağını çeker alır merkeze yenisi gönderir. bu sistem iyi işlemiş, peki özgün mü? Ben dünyada mutlak özgün bir sistem olduğunu

inanmıyorum ama görece özgün olduğuna inanıyorum. Osmanlı-Tımar sisteminin görece özgün olduğunu düşünüyorum. Şu ana kadar yazılmış Osmanlı-Tımar sistemi ilgili literatüre Barkanlar, İnalçıklar vs. dışında farklılaştıran, o beni de görece özgünlüğe mutlak özgünlükten görece özgünlüğe sevk eden bir çalışma var bunun anlatımları bunun balkanlardaki kimi örneklerden örneklerle karşılaştırdığımıza daha hatırı sayılır benzerlikler olduğunu söylediği için demek ki kimi benzerlikler var, görece özgün mutlak özgün değil, diye söyleyebilirim. Kısa sürede bu kadar olur ama daha sonra uzun başka bir bahiste başka bir yerde tartışabiliriz bunu çok teşekkürler.

izzeddin önder - Bana bir soru yok ama ben biraz yine yönetim üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. Şimdi Coşkun hocam güzel şeyleri var ve hakikaten ben de çok memnun oldum yararlandım bütün bu fikirlerden. Ama olayların Tanzimat dediğimizde Tımar sistemi dediğimizde veya vergi sistem dediğimizde kendi hücrelerinde inceleyemeyiz aynı devletleri incelediğimiz gibi bunlar hepsi bir akış içinde değişerek istihale tedavi ederek değişiyor, ilerliyor mu? geriliyor mu? Onu da bilmiyorum doğrusu. Onu zaman gösterir, ekonomik koşullar gösterecek. Ben böyle bakamıyorum doğrusu, ama benim kanaatim şu ki aslında halka dayanan halkın bilincini yükseltecek şekilde halka dayanan bir iktidar olmadığı sürece mahkûm olur o iktidarlar çökmeye. Osmanlı bence bunu yaşamıştı, belki Batı'nın en büyük üstünlüğü yani feodal sistemin bizim Marks'ın Asya tipi üretim, rahmetli Sencer Divitçoğlu'nun dediği gibi asya tipi üretim farkı burada gibi geliyor. Tarihçi değilim ben ama bunu daha fazla incelemek lazım yani halka dayanmadığımız sürece bugün Türkiye'de aynı şeyi yaşıyor, yani AKP bilimleri aynı şeyi yaşıyor onun için de geri kalmaya mahkumdur. Şu anda Türkiye ve bütün bu ilerlemeyi yapamamaya mahkumdur onun için bu Murat hocam çok güzel söyledi varlık konuyu geliştirmeye mahkumdur oradan tazminatlar ödemeye falan mahkumdur. Bakın mesela demiryolu, meşhur bir Chester projesi var, Chester projesine kimlerin üye olduğunu biliyorsunuz. Cumhuriyet için çok ünlü kurucusu da bu projede üyedir aslında. Ama o Chester projesi öyle bir projedir ki, işte Bağdat Demir yolu projesi dediğimiz, demir yollunun belirli sahada, altında, üstünde, yukarıda hava da dahil ne kadar maden varsa o şirketin sahiplerine gidecekti. Müthiş bir sömürü mekanizmasıdır, ama Cumhuriyet'in meşhur kurucusu ona da rahmet olsun diyelim o projenin içindedir. Yapılamamıştır o proje.

Şimdi dolayısıyla böyle baktığımızda o zaman Emperyalizm ne diye baktığımızda burası çok önemli gibi geliyor bana Emperyalizm dediğimiz şey Sam King'in teorisine göre, Emperyalizm diye bir kitap yayınlıyor onu genç arkadaşım bulabilir, sadece teknoloji hakimiyetidir, ekonomi de değil teknoloji hakimiyetidir. Onun için denmektedir ki Çin bile bugün ne kadar büyürse

büyüsün, bu bir iddia, ne kadar olacak bilmiyorum ama, emperyalist bir ülke olmada ikinci sıraya gelecektir çünkü öteki ülke, Amerika, hakim olmaya çalışıyor. Amerika diğerlerini yıkmaya çalışıyor, zenginlikle olmuyor bu iş teknoloji hakimiyetiyle oluyor, oldu. Şimdi ne yapmalı meselesine geldiğimizde çok zor sevgili arkadaşlar, tabi bu böyle kimya değil ki oksijenle hidrojeni birleştirip su yapalım. Sosyolojik olaylara çok fazla hâkim olunamaz. Sadece sosyolojik olayların olabildiğince iyi devinelebilmesi için sistemin olabildiğince iyi kurulması lazım, orada da bence önemli olan halk hakimiyetidir ve eğitimidir, onun için eğitim çünkü çökertiliyor Türkiye'de, eğitimin çökertilmesi çok önemlidir. Peki eğitilmiş var mı bizim ülkemizde? Var şu anda biz Osmanlı devletini, hazinelerini inceleyebiliriz vıdı vıdı yapabiliriz. Osmanlı meselesi, aşar çok önemlidir yani bugünkü vergi sistemimiz fiili realize edilmiş gelir üzerine oturur aşar sistemiye potansiyel gelir üzerine oturur. Çok önemlidir neden yani toprak hakimliği dağıtılıyor sonra geri alınabiliyordu. Çünkü Allah ona hakimdir, hilafet sistemi oradan kaynaklanıyor. Zaten şimdi bunu kaldırmanız lazım bir kere bunu kaldıramamıştır Osmanlı, neden kaldıramadı padişah ailesi hâkim olmak için kaldıramadı. O hakimiyeti bizi varlık vergisine getirdi, bütün dünyaya rezil olduk. O rezilliğimizi kaldırabilmek için de iki sene sonra toprak mahsulleri vergisini koydu. Şimdi tarım meselesine gelince sevgili arkadaşım, peki sayın rahmetli Özal hangi haklı hizmetle tarım destekleme fonunu oluşturdu da ekim karşılığında elde edilen ürün karşılığında değil fiili arazi sahipliği karşılığında fon verdi insanlara. Peki Avrupa Birliği bunu uygulamıyordu mu, uyguluyordu evet, ama onlar şunun için uyguluyordu, çünkü müthiş bir birikimleri vardı. Çünkü tarım biliyorsanız, ham tarım sonra biraz daha ilerliyor sonra sanayi tarımına geçiyor, yani müthiş bir sanayi ile müthiş üretim artıyor inekleri şu kadar su veriyor toprak şu kadar mahsul veriyor o zaman bunları satacak yer lazım bunları satılabilmesi sizin onları üretmememiz lazım.

Değerli hocalarım galiba bir arkadaşım söyledi, her şeyi dış güce bağlamamak lazım. Çok doğru dış güç sopasıyla gelmez ama sizin ekonominizi o hale getirebilir ki bundan Murat bahsetti biraz o zaman dış güce siz başvurursunuz. Dış güç gelmez kendisi, bazen gelir ama her zaman gelmez, fakat ekonominizi öyle yönlendirebilir ki işte bizdeki bu yap işlet devret tam da bu modeldir, Osmanlıda da vardı bu doğru ama bu günkü model bu günkü yönetim sisteminin bir sömürü mekanizmasıdır aslında. Bakın yani belediye seçimleri var, herkes İstanbul'un trafik sorununu çözmeye çalışıyor. Çözebilir mi? Çözemez. Şu anda biz belediyeyi merkeze bağlasak hani böyle deniyor ya bağlasak çözülemeyecek bu sorun çünkü sorunun belki kökü başka bir yerde. Sorun bütün Türkiye'yi tarımıyla sanayisiyle ve yerleşim alanlarıyla programlama meselesidir. Türkiye'nin nüfusunun üçte birini veya dörtte birini bu bölgeye yığdığınızda çözemezsiniz bunu. Çünkü demiryolu yaptığınızda, yani metro yaptığınızda önce rahatlatır,

sonra nüfus çeker o. Dolayısıyla bir meseleye daha yukardan bakış lazım. Çok acı birşey ama, ben belki de şöyle mi söylemek lazım, çok hayal bu belki de bir “angel” lazım Türkiye'ye, yani bunlardan hiç etkilenmemiş çok yukarıdan bakan hiçbir ön yargısı olmadan ekonomik ölçüde bakan bir melek diyelim, lazım Türkiye'ye. Halk dahi çözemez çünkü etkilenmiştir halk, düşünemiyor yani bütün belediye başkanı adayların geçen seferde oldu ben çözeceğim dendi, inandı ve çözülmediğini görünce “iş yapamıyor”, hayır mesele onda değil meselenin kökünü göremiyorum.

Sonunda bir şey söyleyeceğim, sevgili arkadaşlar bilimsel biz fakültelerde neden Marx'ı okutmuyoruz acaba? Murat hocam ipuçlarını verdi, neden okutmuyoruz? Marx bizi anlatıyor aslında yani Samuelson'ın veya Stiglitz'in yazdığı kitapları aynı şeyi anlatıyor ama başka kavramlarla başka dinamiklerle anlatıyor onu. Komünist manifesto ayrı ama Marx'ın 3 ciltlik Kapitali, o kitap bugünkü sistemin MR'ını çekiyor. Büyük güçler, hâkim, güçlü zümre diyelim, tabi iktidarla iş birliği içinde. İşte bu Poulantzas'ın dediği iktidarın aletlerine hangi sermaye hâkim olursa iktidar yoluyla ekonomiye hâkim oluyor bunu gördü bu iktidar onun için TÜSİAD'ı itti zaten bir tarafa kendi grubunu oluşturmaya çalıştı, işte bunu veriyor. Onun için bunu talebeler bilsin istemiyorlar iktidarlar. Sermaye de istemiyor. Sermaye için ne kârlıysa o kârlı olarak kabul edilsin. Ne oranda kârlıysa o oranda kabul edilsin dedi. Onun için bunu istemiyor. İşte aynı olayı planlamada da bakalım, planlamayı da biz yapamayız aslında. Çünkü biz Pierre Bourdieu'nun dediği gibi bizim beynimiz “constructed construction”dır, yani yapılandırılmış yapıdır bizim beynimiz, biz böyle düşünüyoruz. Çünkü bu yapıdan düşünüyoruz biz bunu. Hatta ben iddia ediyorum ki Osmanlı'nın o 600 yılın mirasını atamadık. Ben şu anda 84 yaşında bir adamım ben babamın yarısını alıyorsam babam da Osmanlı'dan geldiyse, ben Osmanlı dördte birini almış durumdayım şu anda. Ben bile değişmedim daha. Kolay değildir nesillerin değişmesi. Öyle bir nesille falan değişmiyor. Sovyetlerde de gördük bunu. Değişmeyince durmadan kapitalistler de işliyor bunu. Üzerine makina geçiyor, makina geçiyor bizim, bizim beynimizi oluşturuyor, çok da kolay değil. O zaman bu değişmenin bir yolu ve ciddi samimi düşünün bir yolu, çok fazla analitik tarihe kapılmadan, analitik tahlil yapmak. O da açıkça maalesef Marksizmden geçiyor, onu da sizin hatırlarınız için maalesef diyorum. Teşekkür ederim.

murat birdal - Kısaca değinmek istediğim iki tane nokta vardı. Biri Halit Bey'in sorusunun içerisinde şöyle bir şey ifade etti. Osmanlı döneminde yapılan sözleşmelerde Osmanlı lirası baz alınıyordu dedi. Tabii şunu unutmamak lazım o dönem altın sistemi olduğu için yani mesela pound sterlin paritesi 1,1 lira, sabit bu o dönem boyunca. Dolayısıyla o günün Osmanlı lirası

bugünün Türk lirasına göre çok daha fazla güven arz eden bir enstrüman onu eklemek lazım. İkincisi yani iyi mi kötü mü artık siz düşünün. Nitelikli iş gücü meselesiyle ilgili öğrenci arkadaşımız çalışma ekonomisi bölümünden soru sormuştu. Şöyle yaklaşmak lazım, kendine yeterli bir toplum yapısından bahsediyoruz. Bir yerde bir yatırım ortaya çıktığı zaman, maden açılması vesaire gibi orada hali hazırda yerleşik bir nüfus yok, hazır bir iş gücü yok. Yedek iş gücü beklemiyor açıkta. Şimdi burada o iş gücünü yaratmanız için kimi zaman zorlama yöntemler, ki sanayi devriminin kalbidir bu, Marx'ın kapitalinin bence en can alıcı bölümü yani benim en beğendiğim ve sürekli öğrencilere okuttuğum bölümü, ilkel sermaye birikimi “so called primitive capital accumulation” bölümü. Mutlaka tavsiye ederim onu okumanız. Yani sanayi devriminin nasıl ortaya çıktı. İlk başta o yedek iş gücü ordusunu açığa çıkarmanız lazım ve o zaman orada da hep zor kullanılıyor. Yani tarihte zorun rolünün bence en güzel örneği, kapitalizm böyle ortaya çıkıyor sanayi kapitalizm. Şimdi burada da madenlerde çalışacak insanları nereden yaratacaksınız? Anadolu nüfusu varsa da fazla da olsa az da olsa adam köyünde zaten kendi işinde oralara gelip çalışmak isteyeceği bir ortam yok. Yani o maaştan teşvik mekanizmalarıyla hiçbir zaman yaratılmıyor tarihte. Zorlayıcı mekanizmaların mutlaka devreye sokulması gerekiyor ki biliyorsunuz Cumhuriyet döneminde dahi madenlerde çalışan nüfus için Zonguldak'ta mesela hiçbir şekilde cumhuriyetle, demokrasiyle şunda bunlar vatandaşlık yurttaşlık haklarıyla bağdaşmayacak yaptırımlar var. Yarı kölelik uygulamaları diyebiliriz. Dolayısıyla işin böyle bir tarafı var ama nitelikli iş gücü ihtiyacı her zaman var. İşte görüyorsunuz yani çok ilginç örnekler var. Mesela bu ipek meselesinden bahsederken adam diyor ki ya nasıl çözememişler diyor. 10 sene boyunca memleketin en önemli gelir kalemlerinden bir tanesi insanlar kırılıyor, adamlar da bu önceliğin farkında çözmeye çalışıyorlar ve bu işin üzerinde çalışan en önemli adamlardan bir tanesi de Osmanlı Tebaasından adam tak diye adam buluyor getiriyor ve çok kısa bir süre içerisinde çözüyor bunu. Ama bizimkiler çalışıyor, çabalıyor, çözemiyor. Yani şimdi böyle de bir şeyimiz var. Yani yöneticilerde de böyle bir nitelik sorunumuz var. İşin gerçeği bu. Nitelikli insanlar var mı? Var. O dönem koşullarında da çok nitelikli insanlar da var. Ama öte taraftan da işte nitelikli insanların da kolay tasfiye edilmesi gibi bir durum da var. Yani o dönemin mesela en önemli akli düşündüğünüzde Cavit Bey'in mesela Cumhuriyet döneminde başına gelenleri de biliyoruz. Yani çok parlak olmak da belki iyi bir şey gösterilmiyor. Mesela yabancıların en çok takdir ettiği Osmanlı'da en iyi iktisat bilen adam, hatta yegâne ekonomi bilen adam dedikleri adam da işte tehlike olarak görülüyor. Sonraki dönemde ve işte İzmir suikastı sebebiyle de öldürülüyor biliyorsunuz. Dolayısıyla şimdi işin böyle bir tarafı da var. Nitelikli adamlar varken de ne kadar doğru kullanılıyor ama günümüze gelip baktığımızda gerçekten nitelikli iş gücü sorunun ciddi

anlamda karşımıza çıktığını görüyoruz. Burada en önemli şey bence ekonomiyle çalışan nüfusun uyumsuzluğu ekonominin ihtiyaçlarıyla çalışan nüfusun uyumsuzluğu. Bu da üniversitelerin giderek önemini kaybetmesine yol açıyor. Bu yurtdışında da yaşanıyor farkındaysanız. Bugün Amerika'da da Avrupa ülkelerinde de artık üniversiteler acaba bir önceki yüzyıla ait konumlardı ve önümüzdeki dönemde olmayacak mı, meselesi tartışılıyor ki Türkiye'de bence çok da ivedi bir şekilde tartışmamız gerekiyor. Üniversiteler büyük ölçüde karşılarını getirmiş durumda. Yani inanılır gibi değil. Özellikle pandemiyle birlikte yaşadığımız kırıma şimdi ben benzer sınav sorularını soruyorum. Asistan arkadaşlarım da tutuyorlar istatistiklerini. Bakın pandemi öncesi sonrasındaki düşüş 20 puan falan seviyelerinde ortalamalarda. Dehşet bir şey. Neredeyse gelen öğrencinin niteliği sanki 5 yaş küçük öğrenci gelmeye başladı gibi yaşadığımız değişim. İşin böyle bir tarafı da var. Ama gerçekten lisans eğitimi bildiğimiz anlamıyla büyük ölçüde karşılığını yitiriyor. Toplum açısından da baktığımızda uzmanlaşma kollarımıza vesaire daha düşük nitelikli. Bunu demekle de zorlanıyorum. Tekstil vesaire gibi o da çünkü ayrı bir uzmanlaşma gerektiriyor. Mesela başka alanlarda bir iş gücüne ihtiyacımız var. Şimdi daha dün konuşuyorduk mesela bu göçmen karşıtı söylemler seçim dönemlerinde özellikle tekrar bir yükselişe geçiyor. Ama öte taraftan mesela piyasaya çıkıp baktığınızda gerçekten ekonomiye yani tekstil atölyelerine gittiğinizde, tersanelere gittiğinizde, fabrikalara gittiğinizde yani üretim birimleri üzerinden okumaya başladığınızda şey diyorsunuz ki ya bu adamları gönderdiğiniz zaman Türkiye ekonomisi bir anda durur, bir anda. Yerine kimi koyacaksınız? Üniversitelerden amfilere dalıp o adamları zorla sürmeniz lazım üretim birimlerine. Dolayısıyla işin bir de böyle bir boyutu var. Her yerde üniversite açtık. Ama öte tarafta da işin üretim ayağında ciddi boşluk oluştu. Bundan dolayı diyorum eğitim politikası, nüfus yapısı ve üretim biçimimiz arasında giderek büyüyen bir uyumsuzluk ve uçurum var gibi geliyor bana. Teşekkür ediyorum.

salondan - Çok teşekkür ederim. Gerçekten doyurucu bir oturum oldu. Bütün hocalarıma teşekkür ediyorum. Hezarfen her işten anlayan ama bir uzman kadar çok iyi anlamayan insandır. O yüzden toplumsal konularda Hezarfen insanlarla uzman insanların uygun optimal birleşimini bularak bu çözümü üreteceğiz. Marksizmle ilgili söylediklerinize kesinlikle katılıyorum ama bu çözüm mümkün değildir. Biz Osmanlı'dan, babamızdan, dedemizden geldi diye bunu kabul etmek mümkün değil; yaşamın doğasına, insanın doğasına aykırı. Murat Hocama da bir ekleme yapalım. Taşra Üniversiteleri diye bir kitap yayınlandı. Sekiz yıl çalışarak bir gazeteci arkadaşımız yayınladı. Yani 209 tane üniversite var. Şu anda ne eğitimde ne işte olan yüzde 25 genç var. 8 milyon civarında gerçek işsizlik var. Yani bunları sadece

konusarak geçmek yerine esas bunları konuşmak gerekiyor yani tarihten öte. O yüzden katılmıyorum hocam. Kusuruma bakmayın. Çözüm mümkün ama atı alan Üsküdar'a geçtiği için yani gördüğünüz gibi elektrik mühendisleri odası veya mimarlar odasında yaşanan olaylardan da haberiniz var. Sonuçta TMMOB veya meslek odaları engel oluşturuyor düzenin hayatını devam ettirmesine. Teşekkür ederim. Hezarfen, insan veya Hezarfen kurullarla çözüm mümkündür.

izzeddin önder - Teşekkür ederim. Yok tabii mümkün olabilir. Yani ben bazen mahsus böyle keskin konuşuyorum ki bazı şeyleri düşünelim diye. Şimdi biraz üniversite meselesine iki dakika gelelim Sayın Başkan'ın müsaadeleriyle. Gerçekten Batı'da da Amerika'da üniversiteler artık demode olmuş gibi görülüyor ama bu daha çok sosyal bilimler için geçerlidir. Daha çok mesela insanlar ne derse tarihi okumaya gidiyorlar. O da biraz kolay oluyor. Ama tıp bilimleri için böyle bir şeyi söz konusu değil. Çünkü insanlar orada şu farkı algılamalılar, orada insanlar tıp söz konusu olduğunda veya fen söz konusu olduğunda sosyal düşünce sistematığıyla meseleyi karşılamıyorlar. İhtiyaç diye görüyor. Bu binaları depreme dayanıklı olarak çelik binalar yapmamız lazım deyip, koca binalar yapıyorlar. Kanseri çözmemiz lazım. İşte orada üniversite araştırma önemli oluyor. Yani orada bağnaz bir şekilde oluşturulan direnciyle veya toplumsal olgularla oluşan direnciyle karşılaşmıyor. Daima yeniliğe daha açık oluyor. Ama sosyal bilimler öyle değildir. Hatta çöküyor bile. Yani bugün özellikle sosyolojiye baktığımızda geçmiştekiler gibi sosyologlar yetiştirilemiyor. Amerikan türü anket sosyologları yetiştiriliyor. Topluma anket yapın ne istiyorsa o odur demek istiyor. Ama alttaki altyapıyı da korumuş oluyor bu. O zaman toplum bilinci dediğimiz şey nasıl ortaya çıkıyor diyor. Beni aşan bir konu ama şu kadarını söyleyeyim son cümlem olarak müsaade buyurursanız. Bunu bence sanayi belirliyor. Peki sanayiye ne belirliyor? İşte onu da ileri sanayi belirliyor. Onun için bu kademeler olduğu zaman bizim beyin yapımız o kademelileşme şeklinde oluşmaya başlıyor. Benim işte biraz çaresiz gibi görünen, sizi üzen, ki kusura bakmayın öyle şey yaptıysam, bugün Türkiye'de aynı olay cereyan ediyor. Çünkü bugünkü sanayi mesela, bizim sanayimiz 2. Sınıf sanayi dolayısıyla üniversite-sanayi iş birliği, üniversiteyi 2. sınıfta tutmak demektir aslında. Bu iş görünüşte çok güzel, ama 2. sınıf sanayi ile iş birliği yapıyorsunuz. İleri sanayiyle Batı'nın, Amerika'nın, Almanya'nın, İngiltere sanayi ile iş birliği yapmıyorsunuz. Bu ise bir amaçtır. Sayın Hocamın dediğin gibi onlar gelmiyor, bize yaptırtıyorlar yoksa ki direkt gelmiyorlar, zaten gelmez, o da stratejidir. Teşekkür ederim.